

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Ἡ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου κατὰ τὸ ἔτος 1964 ἐξετέλεσεν ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας κατὰ μέγιστον μέρος εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου, εἰς τὴν ὑπαιθρον τῆς νήσου Ρόδου καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν νήσων τοῦ Δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος εἰς Σύμνη, Νίσυρον, Κάλυμνον, Πάτμον, Λέρον καὶ Ἀστυπάλαιαν.

Αἱ ἐργασίαι αὐταὶ ἦσαν μουσειακαί, εἰς Ρόδον καὶ Κάλυμνον, ἀνασκαφικαί, εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου, ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ ἐπισκευῆς τῶν κρατικῆς ἰδιοκτησίας ἀκινήτων εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου καὶ εἰς τὴν Σύμνη, ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ ἐπισκευῆς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν Ρόδου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Φρουρίου παρὰ τὴν Παναγίαν Σπηλιανὴν Νισύρου, ἐργασίαι προστασίας ἀρχαίων εἰς Ἀστυπάλαιαν καὶ πλακόστρωσις τοῦ σκευοφυλακίου τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου. Ἐκτὸς τούτων ἐγένοντο καὶ ἄλλαι ἐργασίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος σημειώματος.

Κατὰ τὰς ἐν γένει ἐργασίας ἔλαβον μέρος οἱ Ἐπιμεληταὶ Ἀρχαιοτήτων δ. Μυρτάλη Ἀχειμάστου καὶ κ. Ἰωάννης Παπαποστόλου, ὁ βοηθὸς Ἐπιμελητῆς Ἀρχαιοτήτων Κῶ κ. Μιλτιάδης Νικολαΐδης, οἱ ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ κ. Εὐάγγελος Κακαβογιάννης καὶ δ. Ὀλγα Ἀποστολοπούλου καὶ δι' ἐν βραχὺ διάστημα αἱ δδ. Β. Ξενίδου καὶ Ἰωάννα Σταμούλη.

Ἰδιαιτέρως σημαντικὴ, ὡς συνήθως, ὑπῆρξεν ἡ πολύτιμος βοήθεια τοῦ παρὰ τῇ Ἐφορείᾳ Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου Ἀρχιτεχνίτου κ. Κ. Τζανέτου.

Α'. ΜΟΥΣΕΙΑΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

ΡΟΔΟΣ

Ἀρχαιολογικὸν Μοῦσεῖον

Διὰ τῶν μέχρι τοῦ 1964 διατεθέντων χρηματικῶν ποσῶν συνεπληρώθησαν ἅπασαι αἱ ἀπαραίτητοι ἐργασίαι κτηριακῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Νοσοκομείου τῶν Ἰπποτῶν Ρόδου, ὅπου θὰ στεγασθῇ τὸ Μοῦσεῖον ἀγγείων καὶ μικροαντικειμένων ἀπὸ τῆς γεωμετρικῆς μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ὡλοκληρήθη ὁ εἰς προθήκας ἐξοπλισμὸς τοῦ ὡς ἄνω Μοῦσεῖου καὶ ἐξήχθησαν ἐκ τῶν ἀποθηκῶν, ὅπου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πολέμου εὐρίσκοντο συσκευασμένα, τὰ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα, ἤρχισε δὲ ἡ κατάταξις αὐτῶν κατὰ νεοκροταφεία καὶ τάφους.

Βυζαντινὸν Μοῦσεῖον

Μικροεργασίαι κυρίως κτηριακῆς φύσεως ἐγένοντο εἰς τὸ ἐπὶ τῆς οδοῦ Ἰπποτῶν μεσαιωνικὸν κτήριο, τὸ ὅποιον φέρει ἐξώθυραν ἰσπανικοῦ τύπου¹, ὅπου θὰ στεγασθῇ ἡ συλλογὴ τῶν ἀντικειμένων παλαιοχριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ κτήριο τοῦτο ἐτοποθετήθησαν πρὸς καθαρισμὸν εἰκόνες ἐκ Ρόδου, τὰς ὁποίας εὐγενῶς προσέφερον ὁ Μητροπολίτης Ρόδου κ. Σπυρίδων, ὑποσχεθεὶς, ὅτι θὰ δωρήσῃ, μετὰ τὴν περάτωσιν τῶν προκαταρκτικῶν ἐργασιῶν τοῦ κτηρίου τούτου, καὶ τὴν ὑπόλοιπον καὶ πλέον ἀξιόλογον συλλογὴν, ἥτις σήμερον στεγάζεται εἰς τὴν ἱερὰν Μητρόπολιν Ρόδου.

Λαογραφικὸν Μοῦσεῖον

Μὲ ταχύτατον ρυθμὸν προὐχώρησεν ἡ ἐπανεκθεσις τῶν ἀντικειμένων τῆς Λαογραφικῆς καὶ Κοσμητικῆς Συλλογῆς Ρόδου, ὑπολογίζεται δέ, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Μοῦσεῖου τῆς Ρόδου θὰ ἐγκαινιασθῇ κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον τοῦ ἐρχομένου ἔτους.

Προϊστορικὸν Μοῦσεῖον

Πρὸς ἀποπεράτωσιν ἐξ ἄλλου καὶ συμπλήρωσιν τῆς παρὰ τὸ Κατάλυμα τῆς Γαλλίας μεσαιωνικῆς οἰκίας², ὅπου θὰ στεγασθῇ ἡ προϊστορικὴ Συλλογὴ τοῦ Μοῦσεῖου Ρόδου, ἐγένοντο κυρίως ἐργασίαι ἀποχωματώσεως, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν ἀνέυρεσιν ἀρχιτεκτονικῶν τμημάτων τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης οἰκίας, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἐκ τῶν βομβαρδισμῶν καταστραφέντος νοτίου τμήματος αὐτῆς.

ΚΑΛΥΜΝΟΣ

Εἰς τὸ Μοῦσεῖον τῆς πόλεως Καλύμνου ἐπερατώθησαν αἱ κτηριακαὶ ἐργασίαι καὶ συνετελέσθη ἡ ἐκθεσις τῶν νεολιθικῶν καὶ νεωτέρων ἀντικειμένων.

Β'. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Κατὰ τὸ ἔτος 1964, πλὴν τῶν μικρῶν κονδυλίων τοῦ τοπικοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Νομαρχίας Δωδεκανήσου, διετέθησαν διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς πόλεως Ρόδου καὶ τῆς ὑπαιθρου σεβαστὰ ποσὰ ὑπὸ τῆς Ὑπουργείας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου κατέστη δυνατὴ ἡ παρακολούθησις ἀπάντων τῶν μελλόντων νὰ οἰκοδομηθοῦν οἰκοπέδων εἰς τὴν πόλιν τῆς

1. Ἰδὲ ΑΙ. Gabriel: La Cité de Rhodes, I σ. 73, 4

2. Gabriel ἔ. ἀ. σ. 79, 7

Ρόδου και ή διενέργεια άνασκαφών μικρᾶς και μεγάλης έκτάσεως εις έκαστον περίπου οικόπεδα.

Κατ' αντίθεσιν πρὸς ὅ,τι ἐγένετο παλαιότερον, ὅτε, λόγω τοῦ ἀνεπαρκούς τῶν διατιθεμένων ποσῶν, αἱ ἐργασίαι περιορίζοντο εις μικρᾶς ἐρεῦνας ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν θεμελιώσεων τῶν μελλόντων νὰ οἰκοδομηθοῦν κτισμάτων, κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἠρευνήθησαν καθ' ἅπασαν μὲν τὴν ἔκτασιν των ἅπαντα τὰ παρουσιάσαντα ἐνδιαφέροντα ἀρχαῖα οἰκόπεδα και εις βάθος μέχρι τοῦ παρθένου ἐδάφους, ὀλιγώτερον δὲ τὰ μὴ παρουσιάσαντα ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον. Πρὸς τοῦτο παρέστη ἀνάγκη, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐνίοτε μηχανικὰ μέσα πρὸς ἀποχωμάτωσιν, νὰ γίνῃ δὲ ή ἀπόρριψις τῶν χωμάτων διὰ διπλῆς πολλακίς ἀναπετάσεως, ὅπου αἱ ἐπιχώσεις ἦσαν ἰδιαιτέρως μεγάλαι.

Ἐκτὸς τούτου συνεχίσθησαν αἱ μὴ περατωθεῖσαι κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ἔρευναι εις ἀρκετὰ οἰκόπεδα, τὰς ἐργασίας τῶν ὁποίων παρηκολούθησεν ή τέως Προϊσταμένη τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου και νῦν Ἐφορος τῆς Ἐφορείας Νεωτέρων Μνημείων δ. Κάντω Φατούρου. Τὰ συμπεράσματα τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῶν ἐδόθησαν εις τὸ περυσινὸν Δελτίον ὑπὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος βεβαίως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1964 διεπιστώθησαν ὡς βέβαιαι, παλαιότερον ὑποθετικαὶ ἢ εὐρέθησαν νέαι ἐντελῶς ἄγνωστοι μέχρι σήμερον ἀρχαῖαι ὁδοὶ ἀνερχόμεναι εις δεκαπέντε.

ΝΟΤΙΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Ἐν πρώτοις σημειοῦται, ὅτι κατὰ τὸ μέσον τοῦ νοτίου τμήματος τῆς ἐκτὸς τῶν Μεσαιωνικῶν τειχῶν πόλεως και συγκεκριμένως εις τὴν θέσιν, ὅπου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἰταλοκρατίας ἐκτίσθησαν τὰ δύο παράλληλα κτήρια τὰ χρησιμοποιούμενα σήμερον διὰ τὴν στέγασιν Δημοτικῶν σχολείων και Γυμνασίων, και τὸ ὀλίγω βορειοανατολικότερον κτήριο τῆς Κ.Α.Β.Α., ὑπάρχει ἐδαφικὴ ἔξαρσις μετ' ἀποτόμου κλίσεως κυρίως κατὰ τὴν ἀνατολικὴν και βορειάν πλευράν, ὡς ἔχει αὐτὴ μέχρι σήμερον. Ἐπὶ ἰταλοκρατίας ἐγένετο διὰ μηχανικῶν μέσων ἰσοπέδωσις μεγάλου τμήματος τῆς περιοχῆς πρὸς οἰκοδόμησιν τῶν ὡς ἄνω κτηρίων και ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπῆρχον μέχρι σήμερον στοιχεῖα τῆς παλαιότερας καταστάσεως, ἢ ἀπότομος δὲ κλίσις τοῦ ἐδάφους δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἴσχυε και ἐνταῦθα τὸ «διηνεκές» τῶν ὁδῶν, ἐφ' ᾗ και ή ἐκ τοῦ ἄξονος τῆς μεσαιωνικῆς ὁδοῦ Πυθαγόρα ὑποθετικὴ ἀρ-

χαία ὁδὸς, κατευθύνσεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν., Ρ30α εις τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ σχεδίου τῶν ἀξόνων τῶν ἀρχαίων ὁδῶν³ ἐχαράχθη μόνον μέχρι σημείου τινός πρὸ τῆς ἐν λόγω ἐδαφικῆς ἔξαρσεως.

Κατὰ τὰς ἐφετεινὰς ἀνασκαφὰς παρεσχέθη ή εὐχέρεια συμπληρώσεως τῶν ὀδικῶν ἀξόνων τεσσάρων ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης διερχομένων ἀρχαίων ὁδῶν, πλὴν τῆς κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς διαπιστωθείσης συνεχίσεως τῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ39⁴.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο ἀφ' ἑνὸς μὲν κατὰ τὴν πρὸς Δ. τῶν σχολείων περιοχὴν, ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰς παρὰ τὸ οἰκόπεδον Ἀἰβαλῆ τοῦ ἔτους 1963, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὴν πρὸς Α., εις χαμηλότερον ἐπίπεδον, περιοχὴν, ὅπου ὠκοδομήθησαν οἰκίαι τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπαλλήλων Ρόδου.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΥΤΙΚΩΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ἀρχαία ὁδὸς Ρ18β

Ἐντὸς τῆς ἐκτάσεως τῶν οἰκοπέδων Καμαρινοῦ και Κουμαντῆ βορειοανατολικῶς τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, διεπιστώθησαν ἴχνη πλατείας ἀρχαίας ὁδοῦ κατευθύνσεως ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἣτις κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς διεπιστώθη κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος της ἐντὸς τοῦ παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Στεφάνου Καζούλλη και Βενετοκλέων⁵ οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Σ. Χαραλάμπους. Τὰ ἐλάχιστα λείψανα τῆς ἀρχαίας ταύτης ὁδοῦ Ρ18β, ἣτοι εις λίαν κατεστραμμένος πηλινος ἀγωγὸς και ἴχνη δύο πλευρῶν φρεατίου τοῦ συνήθους εις τὰς ἀρχαίας ὁδοὺς τῆς Ρόδου τύπου εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Καμαρινοῦ. Τὸ πλάτος τέλος τῆς ὁδοῦ, μετρηθὲν μεταξὺ δύο ἀπὸ Β. πρὸς Ν. παραλλήλων τοίχων, εὐρεθέντων τοῦ ἐνὸς ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Κουμαντῆ και τοῦ ἐτέρου ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Καμαρινοῦ, εὐρέθη 12 μέτρα περίπου. Ἄρα ή ὁδὸς Ρ18β ἦτο πλατεῖα.

Τὴν διαδοχὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ18β κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας ἀποτελεῖ μικρὰ ὁδὸς ἐκκινουσα ἐκ τῆς διερχομένης ἐντεῦθεν ὁδοῦ Ἀγίων Ἀναργύρων και βαίνουσα πρὸς Δ. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην και ὀλίγω ἀνατολικότερον τοῦ οἰκοπέδου Κουμαντῆ εὐρέθη τὸ ἐν Πί ν. 739 α τεμάχιον βωμοῦ ἐκ λαρτίου λίθου μετὰ τῆς πιθανῶς εις τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα χρονολογουμένης ἐπιγραφῆς Ἀγαθοῦ Δαίμονος.

Νοτιώτερον και συγκεκριμένως εις ἀπόστασιν

3. ΑΜ 73 (1958) σ. 147, πίν. III και IV.

4. Κ. Φατούρου ΑΔ 19 (1964) : Χρονικά, σ. 472.

5. Ἐ. ἄ. σ. 471.

95 μ. περίπου από του άξονος τής οδού P18β ανεφάνησαν κατά την συνέχισιν τής ανασκαφής λείψανα τής αρχαίας οδού P19α, κατευθύνσεως από Α. πρὸς Δ. Τὰ λείψανα ταῦτα ἦσαν δύο παράλληλοι τοίχοι ἀποτελοῦντες τὰ ἑκατέρωθεν ὄρια τής αρχαίας οδού (Πί ν. 739 γ).

Τὸ νότιον ὄριον συνέκειτο ἐκ σειρᾶς λίαν ἐφθαρμένων καὶ διεσαλευμένων παροπλίνθων, ἐκ δὲ τοῦ βορείου ὀρίου, ἀπεκαλύφθη τμήμα τής ἐξ ἀκανονίστων λίθων μετὰ πηλοῦ ὑποθεμελιώσεως. Ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοίχων ἦτο 6.20 μ. Ἐπειδὴ οἱ λίθοι τοῦ νοτίου ὀρίου εὐρέθησαν ἐλαφρῶς διεσαλευμένοι, ἐκ δὲ τοῦ βορείου ὀρίου εὐρέθη μόνον ἀσαφὲς τμήμα ὑποθεμελιώσεως, πρέπει νὰ διατηρηθῇ ἐπιφύλαξις, ὡς πρὸς τὸ πλάτος τής αρχαίας οδού P19α εἰς τὴν θέσιν ταύτην, δεδομένου, ὅτι κατὰ τὴν πρὸς Α. προέκτασιν αὐτῆς, ὅπου συμπίπτει πρὸς τὴν ἐν τῷ προκαταρκτικῷ σχεδίῳ σημειωθεῖσαν ὁδὸν P19β, ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Ἀναστασιάδης (ιδὲ κατωτ. σ. 591) εἶχε πλάτος 5.40 μ. περίπου.

Ἦς καὶ εἰς τὸν Πί ν. 739 γ φαίνεται, ἐκ τής οδού P19α διεπιστώθησαν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁδοστρώματα, κτιστὸς ἀγωγὸς καὶ πήλινοι ἀγωγοὶ διαθέοντες περίπου ὅλον τὸ ἀνασκαφέν τμήμα αὐτῆς.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ἐντὸς τής περιοχῆς ταύτης ἀνεσκάφησαν ἐν ὄλῳ ἑπτὰ οἰκόπεδα, ἰδιοκτησιῶν Καϊκη, Λυριτζῆ, Στραγαλᾶ, Δηλμπεράκη, Φραγκεσκᾶκη, Σέλλα καὶ Καμαριώτη.

Ἐκ τούτων ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐνεφάνισαν τὰ νοτιώτερα οἰκόπεδα Καϊκη - Λυριτζῆ - Στραγαλᾶ καὶ τὸ κατὰ τὸ μέσον περίπου τής περιοχῆς κείμενον οἰκόπεδον Φραγκεσκᾶκη. Εἰς τὰ οἰκόπεδα Καϊκη - Λυριτζῆ - Στραγαλᾶ διεπιστώθη ἡ αρχαία ὁδὸς P30α.

Ἡ ὁδὸς αὕτη, ὡς ἀνεφέρθη καὶ ἀνωτέρω (σ. 578), ἐσημειώθη ἐπὶ τοῦ δευτέρου καταρτισθέντος σχεδίου ἐκ τοῦ ἄξονος τής ἐντὸς τής μεσαιωνικῆς πόλεως οδού Ἰπποδάμου, ἀπέχοντος 51 σχεδὸν μέτρα ἀπὸ τοῦ ἄξονος τής ὑποθετικῆς αρχαίας οδού P30^α, δὲν ἐχαράχθη δὲ ὁ ἄξων αὐτῆς περαιτέρω, λόγω τής ὑπάρξεως ἐνταῦθα ἀποτόμου κλίσεως τοῦ ἐδάφους καὶ μεγάλων ἐπιχώσεων. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν οἰκοπέδων Καϊκη - Λυριτζῆ - Στραγαλᾶ ἀπεκαλύφθη καὶ ἐμελετήθη ἡ αρχαία αὕτη ὁδὸς εἰς μήκος 30 μ. περίπου (Πί ν.

739 β) καὶ ἡ διασταύρωσις αὐτῆς πρὸς τὴν ὁδὸν P20α.

Τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τής αρχαίας οδού P30α ἀπετέλει ἀναλημματικὸς τοίχος μεγίστου ὕψους 2.20 μ. (Πί ν. 740 α). Ὁ τοίχος οὗτος εἶχεν ἀποκλίνει τής κατακορύφου κατὰ τὸ βόρειον κυρίως τμήμα αὐτοῦ, ἀπετελεῖτο δὲ ἐκ μεγάλων ἀκανονίστων παροπλίνθων καὶ σποραδικῶς παρεμβλλομένων μικρῶν λίθων.

Τὸ δυτικὸν ὄριον ἀπετέλει τοίχος μεγίστου ὕψους 0,80 καὶ πλάτους κατὰ μέρη 0,60 καὶ 0,80 μ. διεσαλευμένους κατὰ τὸ νότιον αὐτοῦ τμήμα. Ὁ τοίχος οὗτος ἐκάμπτετο πρὸς Δ. (Πί ν. 740 β), σχηματιζομένης οὕτω τής νοτιοδυτικῆς γωνίας τής διασταύρωσεως τῶν αρχαίων ὁδῶν P30α καὶ P20α.

Τὸ πλάτος τής αρχαίας οδού P30α μετρηθὲν μεταξὺ τής ἀνατολικῆς παρειάς τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ τής ἀνατολικῆς ὠσαύτως παρειάς τοῦ ἀναλήμματος, εὐρέθη 5.60 μ. κατὰ τὸ διασφῶμενον εἰς καλύτεραν κατάστασιν μέρος τοῦ δυτικοῦ ὀρίου. Ἡ ἐντὸς τής μεσαιωνικῆς πόλεως ὁδὸς Ἰπποδάμου, ἡ ὁποία διεδέχθη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὴν αρχαίαν ὁδὸν P30α ἔχει πλάτος κυμαινόμενον μεταξὺ 3.50 μέχρι 5 μ. περίπου. Ἐντὸς τοῦ πλάτους τής οδού καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς ὑπῆρχε κτιστὸς ἀγωγὸς ἐστεγασμένος μόνον κατὰ τὸ νότιον μέρος αὐτοῦ. Παρ' αὐτὸν ὑπῆρχε πήλινος ἀγωγὸς κατευθύνσεως ἀπὸ Ν. πρὸς Β. διακλαδούμενος εἰς σημεῖον, ἔνθα εἶχε καταστροφῆ ὁ κτιστὸς ἀγωγὸς, μὲ κατεῦθυσιν ἀφ' ἐνός μὲν πρὸς Β. ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς Α., ἥτοι πρὸς τὴν πρὸς Α. συνέχισιν τής διασταυρουμένης μετὰ τής P30α αρχαίας οδού P20α. Κατὰ τόπους εὐρέθησαν ἴχνη αρχαίων ὁδοστρωμάτων. Σημειωτέον τέλος, ὅτι ἴχνη τής οδού P30α εὐρέθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ κατὰ 100 μ. νοτιώτερον ἐπὶ τής οδού Γαριβάλδη οἰκοπέδου Χατζηγαβριήλ.

Τῆς αρχαίας οδού P20α πλὴν τῶν δύο ἀνωτέρω ἀναφερθέντων στοιχείων, ἦτοι τής νοτιοδυτικῆς γωνίας τής διασταύρωσεως (Πί ν. 740 β) καὶ τής πρὸς Α. κάμψεως τοῦ ἐνός βραχίονος τοῦ πήλινου ἀγωγοῦ, οὐδὲν ἕτερον στοιχεῖον διεπιστώθη. Ἦς ἐκ τούτου ὁ ἄξων αὐτῆς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ χαραχθῆ μετὰ βεβαιότητος ἐπὶ τοῦ χάρτου, μὴ διαπιστωθέντος κυρίως τοῦ πλάτους τής.

Οἰκόπεδον Φραγκεσκᾶκη

Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο ἀνεσκάφη τμήμα λίαν κατεστραμμένης αρχαίας οἰκίας, ἐκ τής ἐποχῆς τής ρωμαιοκρατίας καὶ συγκεκριμένως τὸ ἐκ ψηφιδωτοῦ δάπεδον ἐνός μεγάλου δωματίου, διαστάσεων 4.80 x 10 μ. περίπου, καὶ κατεστραμμένα ψη-

6. Ἰ. Κοντῆ, Ρυμοτομία πίν. I καὶ II καὶ AM 73 (1958) πίν. III καὶ IV.

φιδωτά δάπεδα παρακειμένων δωματίων. Είς τὸ κέντρον τοῦ δωματίου ὑπῆρχεν ἔμβλημα μετὰ παραστάσεως μάσκα Σιληνοῦ διαστάσεων 0,60 x 0,60 μ. (Πί ν. 772). Ὡς διεπιστώθη ἐκ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς τὸ ἔμβλημα τοῦτο προήρχετο ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς παλαιότερας ἑλληνοστυλίου οἰκίας, ὅπερ εὐρέθη βαθύτερον, εἶχε δὲ διατηρηθῆ, προφανῶς λόγῳ τῆς ἀρίστης τέχνης του καὶ ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἐποχῆς τῆς ρωμαιοκρατίας.

Ἐπὶ μελανοῦ ἐδάφους πλαισιουμένου ὑπὸ πρασίνης ζώνης, τὴν ὅποιαν περιθέει ταινία τεφροχρῶν φῶν καὶ φύλλων, εἰκονίζεται ἡ μάσκα εἰς λοξὴν κατεύθυνσιν, ἔχουσα κατὰ τὰ σαρκόχροα μέρη χρωματικὴν ποικιλίαν καὶ πλαστικὴν διάθεσιν τονιζομένης διὰ ποικιλοχρῶν στεφάνου ἐκ φύλλων κισσοῦ, κλάδων μυρσίνης καὶ ἀνθέων περιπελεγμένων διὰ τριχρῶμον ταινίας. Αἱ ψηφίδες εἶναι μικραὶ ἀπολύτου ἐφαρμογῆς καὶ πλὴν τῶν πρασίνης καὶ κίτρινων, ἀρίστης διατηρήσεως. Λεπτομερῆς δημοσίευσίς τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου ἐμβλήματος θὰ γίνῃ προσεχῶς.

Βορείως τοῦ οἰκοπέδου Φραγκεσκάκη διεπιστώθη ἡ συνέχισις τῆς ὁδοῦ P19β, ὁ ἄξων τῆς ὁποίας συμπίπτει πρὸς τὸν ἄξωνα τῆς ὀλίγῳ δυτικώτερον ἀνασκαφείσης ὁδοῦ P19α (ἰδὲ ἀ. σ. 579).

Οὕτω, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἀναφερθεῖσα ἀπότομος ἔξαρσις τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν περιόχην ταύτην ἐνέβαλεν εἰς ἀμφιβολίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἐντάθηα τοῦ «διηνεκοῦς», διεπιστώθη κατὰ τὰς ἐφετεινάς ἀνασκαφάς, ὅτι τὸ «διηνεκὸς» ἴσχυε διὰ τὰς ὁδοὺς P19α καὶ P19β, αἱ ὅποιαι ἐταυτίσθησαν, διὰ τὴν ὁδὸν P18β καὶ διὰ τὴν ὁδὸν P30α.

Οἰκόπεδον Κατίνα

Εἰς τὸν χρόνον μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Ἡρακλείου ἀπὸ Ν. καὶ τῆς ὁδοῦ Κομνηνῶν ἀπὸ Β., ὅπου τῶρα διανοίγονται ὑπὸ τοῦ Δήμου Ρόδου νέαι ὁδοί, διεπιστώθη ἡ διασταύρωσις τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P29α⁷ καὶ P17⁸. Ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀρχαίων τούτων ὁδῶν διεσφάζοντο λείψανα τῆς ΒΑ. γωνίας καὶ ἀσαφῆ τμήματα κτιστῶν καὶ πηλίνων ἀγωγῶν.

Λείψανα ὁδοστρωμάτων καὶ τμήματα πηλίνων ἀγωγῶν τῆς ὁδοῦ P17 εὐρέθησαν ἐπίσης ἐντὸς τοῦ δυτικῶς τοῦ κινηματογράφου « Παλλάς » ἐπὶ

7. Ἡ ἀρχαία αὕτη ὁδὸς ἀνεσκάφη κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφάς εἰς τὸ οἰκόπεδον Μερόπης Χριστοφίδου, ὁδὸς Ἡρακλείου ἀριθ. 54⁷ ἰδὲ ΑΔ 19 (1964) Χρονικά, σ. 478.

8. Ἄ. Ὁρλάνδου, Τὸ Ἔργον 1960, σ. 157 καὶ ΠΑΕ 1960, σ. 274.

τῆς λεωφόρου Βασιλίσσης Φρειδερίκης ἀριθ. 13 οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Α. Μαδωνῆ.

Σαφῆ ἴχνη, ἦτοι πῆλινοι ἀγωγοὶ καὶ ἴχνη ὁδοστρωμάτων εὐρέθησαν ἀπὸ τὴν πάροδον Βασιλείου Βουλγαροκτόνου ἀνήκοντα εἰς τὴν πρὸς Ν. συνέχισιν τῆς ὁδοῦ P29α, κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Β. Κοζῆ. Ἡ πάροδος Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, σημειομένη σαφῶς εἰς τοὺς παλαιότερους χάρτας, φαίνεται ὅτι ὑπερέκειτο τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, τὸν ἄξωνα τῆς ὁποίας μόνον ἐν μέρει ἠκολούθει.

Οἰκόπεδον Τζερεμέ

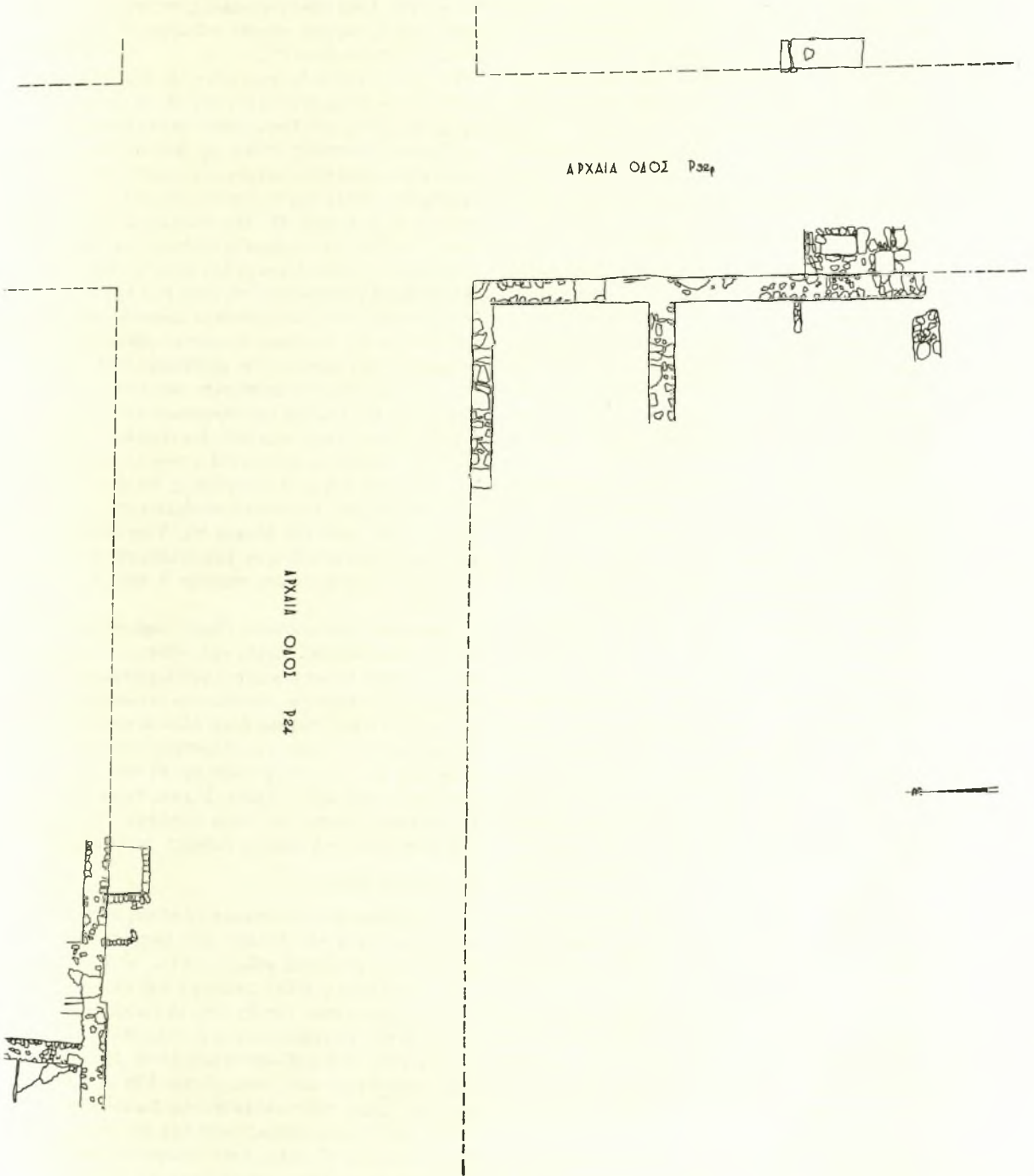
Παρὰ τὴν ὁδὸν Ἁγίου Ἰωάννου ἀριθ. 78 καὶ ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας Τζερεμέ, ἀπεκαλύφθη ἡ ὁδὸς P28α, ἥτις εἰς τὸ δευτέρον σχέδιον τῶν ἄξωνων τῶν ἀρχαίων ὁδῶν τῆς Ρόδου εἶχε χαραχθῆ ὡς ὑποτιθεμένη⁹ κυρίως ἐκ τοίχων διαχωρισμοῦ ἀγρῶν τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας συνήθως πατοῦντων ἐπὶ ἀναλημματικῶν τοίχων ἀρχαίων ὁδῶν.

Τῆς ὁδοῦ ταύτης εὐρέθη τὸ δυτικὸν ὄριον ἀποτελούμενον ἐκ τοίχου οἰκίας καὶ σταθμοῦ θύρας. Οἱ λίθοι τοῦ τοίχου ἦσαν εἰς δευτέραν κατὰ τὸ πλεῖστον χρῆσιν (Πί ν. 740 δ) καὶ ἔφερον κατὰ μέρη ἴχνη κονιάματος. Τὸν σταθμὸν τῆς θύρας ἀπετέλει κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν μὲν μέρος παρόπλινθος ἐλαφρῶς ἐφαρμένη, κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δὲ λάρτιος λίθος.

Ἀνατολικῶς τοῦ τοίχου τούτου διεπιστώθησαν λείψανα ὁδοστρωμάτων εἰς τέσσαρας στρώσεις, ὑπὸ δὲ ταῦτα εἰς ἀπόστασιν 1.15 ἀπὸ τοῦ τοίχου καὶ εἰς βάθος 1.50 μ. ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς, ὑπῆρχε κτιστὸς ἀγωγὸς λίαν ἐπιμελεμένης κατασκευῆς κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ (Πί ν. 740 γ), κατευθύνσεως ἀπὸ Ν. πρὸς Β., καλυπτόμενος ὑπὸ μεγάλων, κανονικῶν ὀριζοντίων παροπλίνθων. Βάθος ὑπονόμου 0,80, πλάτος 0,75 μ. Ἐντὸς τῆς κοίτης του ὑπῆρχε πῆλινος ἀγωγὸς διαμέτρου 0,17 μ.

Εἰς ἀπόστασιν 0,50 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοιχώματος τοῦ ἀγωγοῦ τούτου, εὐρέθη ἕτερος κτιστὸς, παράλληλος ἀγωγὸς κεκαλυμμένος ὁμοίως δι' ὀριζοντίων λιθοπλίνθων, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν εἰς δευτέραν χρῆσιν. Ἐσωτερικῶς ὁ ἀγωγὸς οὗτος ἔφερεν ὑδραυλικὸν κονίαμα, διὰ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπαλειφθῆ καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς στεγασεως. Ἐπὶ τοῦ κονιάματος τούτου ὑπῆρχον ἀπολιθωμένα ἰζήματα. Παρόμοιος ἀγωγὸς διερχόμενος ὑπὸ ἀρχαίαν ὁδὸν δὲν εἶχεν ἀποκαλυφθῆ μέχρι σήμερον εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ρό-

9. ΑΜ 73 (1958) σ. 147, πίν. III, IV.

Σχέδ. 1. Άνασκαφή οικοπέδων Ίωαννίδη και Φρόνη. Διασταύρωσις τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P24 καὶ P32β

δου. Τὸ ἐσωτερικὸν ὑδραυλικὸν κονίαμα ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἀγωγὸς οὗτος ἀπετέλει μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως.

Λόγω τῶν παρακειμένων οἰκιῶν δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνευρεθῇ τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P28a καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν διεπιστάθη τὸ πλάτος αὐτῆς. Πάντως τὰ ὁδοστρώματα παρηκολογήθησαν μέχρις ἀποστάσεως 6.20 μ. ἀνατολικῶς τοῦ δυτικοῦ ὁρίου τῆς ὁδοῦ.

Οἰκόπεδα Φρόνη καὶ Ἰωαννίδη

Τὰ οἰκόπεδα ταῦτα εὐρίσκονται ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' ἐντὸς κήπων, ὅπου τῶρα διανοίγονται νέαι ὁδοί. Ἐρευνήθη κατ' ἐξοχὴν τὸ οἰκόπεδον Ἰωάνν. Ἰωαννίδη, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη ἡ διασταύρωσις τῆς ἀπὸ Α. πρὸς Δ. εἰς τὸ προκαταρκτικὸν σχέδιον σημειωθείσης ὡς ὑποθετικῆς ὁδοῦ P24¹⁰ μετὰ τῆς διὰ πρώτην φορὰν ἐνταῦθα ἀποκαλυφθείσης ἀρχαίας ὁδοῦ P32β.

Τὰ κυριώτερα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς, ὑπῆρξαν τμήματα τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ βορείου τοίχου μετὰ τῆς ΒΑ. γωνίας λίαν κατεστραμμένης ἀρχαίας οἰκίας (Σχέδ. 1), ἥτις συνεχίζετο καὶ ὑπὸ τὴν δυτικῶς εὐρισκομένην οἰκίαν Ἰωάνν. Ἰωαννίδη.

Ὁ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. τοῖχος τῆς ἀρχαίας ταύτης οἰκίας, ἀνεσκάφη μέχρι μήκους 11.50 μ. περίπου, ἀπετελεῖτο δὲ ἐκ μικρῶν λίθων μετὰ πηλοῦ καὶ ἔφερεν ἐσωτερικῶς κατὰ μέρη οὐχὶ καλῆς ποιότητος ἐπιχρῖσμα. Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ παρεῖαν ἀνεσκάφησαν δύο φρεάτια ἐντὸς τῆς ὁδοῦ. Τὰ ὁδοστρώματα ἤρχιζον ἀπὸ τοῦ τοίχου εἰς τρεῖς στρώσεις συνολικοῦ πάχους 0,65 μ. περίπου. Ὁ τοῖχος οὗτος ἀπετέλει τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P32β.

Τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς ὁδοῦ ταύτης εὐρέθη εἰς ἀπόστασιν 5.15 μ. ἐντὸς ξένου οἰκοπέδου ὑπὸ νεωτέρας οἰκοδομᾶς καὶ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ σκαφῇ παρὰ μόνον εἰς μήκος 2 μ. περίπου. Τὸ ἀπετέλει τοῖχος ἐκ μεγάλων λιθοπλίνθων εἰς δύο δόμους.

Ἐκ τῆς ὁδοῦ P24, ἀπεκαλύφθη εἰς μήκος 5 μ. περίπου ὁ ἀποτελῶν τὸ νότιον ὄριον αὐτῆς τοῖχος, διασφῶνεν μέρος τῆς ἀνωδομῆς εἰς ὕψος 1.55 μ., συγκείμενος κατὰ τὴν θεμελιῶσιν ἐκ μικρῶν ἐπίσης λίθων μετὰ πηλοῦ, ὡς καὶ ὁ ἀνωτέρω

10. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἐχαράχθη εἰς τὸ προκαταρκτικὸν σχέδιον ὡς ὑποθετικῆ. Ἰδὲ Ἰ. Κοντῆ, Ρυμοτομία, πίν. Π καὶ Ι καὶ ΑΜ 73 (1958) πίν. ΙΙΙ καὶ ΙV, προφανῶς ἐκ τῆς ὑπάρξεως σχεδῶν ἐπὶ τοῦ ἀξονος αὐτῆς τῆς ὁδοῦ Κυπριανοῦ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως, χρονολογουμένης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας.

ἀναφερθεῖς, πρὸς τοῦτον συναπτόμενος καὶ ἀποτελῶν τὴν ἐξωτερικὴν γωνίαν τοῦ ἀρχαίου κτηρίου, τοῖχος τῆς ὁδοῦ P32β.

Τὸ ἔτερον, ἦτοι τὸ βόρειον ὄριον τῆς ὁδοῦ P24, εὐρέθη ἐντὸς ξένης ἐπίσης ἰδιοκτησίας, ἐμελετήθη δὲ καὶ ἐντὸς τοῦ δυτικώτερον ἀνασκαφέντος οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Εὐφημίας Φρόνη. Ἀπετελεῖτο ἐκ παρομοίου τοίχου προχείρου κατασκευῆς καὶ ἀπέχετο ἀπὸ τοῦ νοτίου ὁρίου 9.25 μ. περίπου, ἦτοι ἡ ὁδὸς P24 ἦτο πλατεῖα. Σημειώτεον ὅτι κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ βορείου ὁρίου ὑπῆρχον λείψανα δύο φρεατίων ἐντὸς τῆς ὁδοῦ. Τὰ ὁδοστρώματα τῆς ὁδοῦ P24 ἠρευνήθησαν κυρίως ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Ἰωαννίδη ἀπετελοῦντο δὲ ἐκ τεσσάρων στρώσεων συνολικοῦ πάχους 1.10 μ. περίπου καὶ εὐρέθησαν 0,20 μ. περίπου ὑπὲρ τὴν ἀνω ἐπιφάνειαν τοῦ νοτίου ὁρίου αὐτῆς καὶ 1 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου, γεγονός, ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη συνέχισε νὰ χρησιμοποιηθῆται καὶ μεταγενεστέρως. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη ἦτο πλατεῖα, ἐξηγεῖται ἡ συνέχισις τῆς λειτουργίας της κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, εἰς τὸ ἀνατολικώτερον τῆς ἀνασκαφῆς κείμενον τμήμα αὐτῆς, ὅπου σήμερον ἡ ὁδὸς Κυπριανοῦ.

Οἰκόπεδον Κωνσταντινίδη - Κακὰ παρὰ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Καναδά. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἀνεσκάφη τμήμα κτίσματος καταλαμβάνοντος ἑκτασιν ἑνὸς ἀρχαίου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου καὶ τρεῖς περὶ αὐτὸ ἀρχαῖαι ὁδοί. Δέον νὰ σημειωθῇ ἀπὸ τοῦδε, ὅτι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1961 περὶ τὰ 150 μ. νοτιώτερον τῆς θέσεως ταύτης ἀνεσκάφη ἡ εἰς τὸν βράχον ἑδρασις τμήματος τοῦ ἀρχαίου τοίχου καὶ ὀλίγη νοτιώτερον ἀπεκαλύφθη ἔκτος τοῦ τοίχου ὁμαδικὴ ταφῆ¹¹.

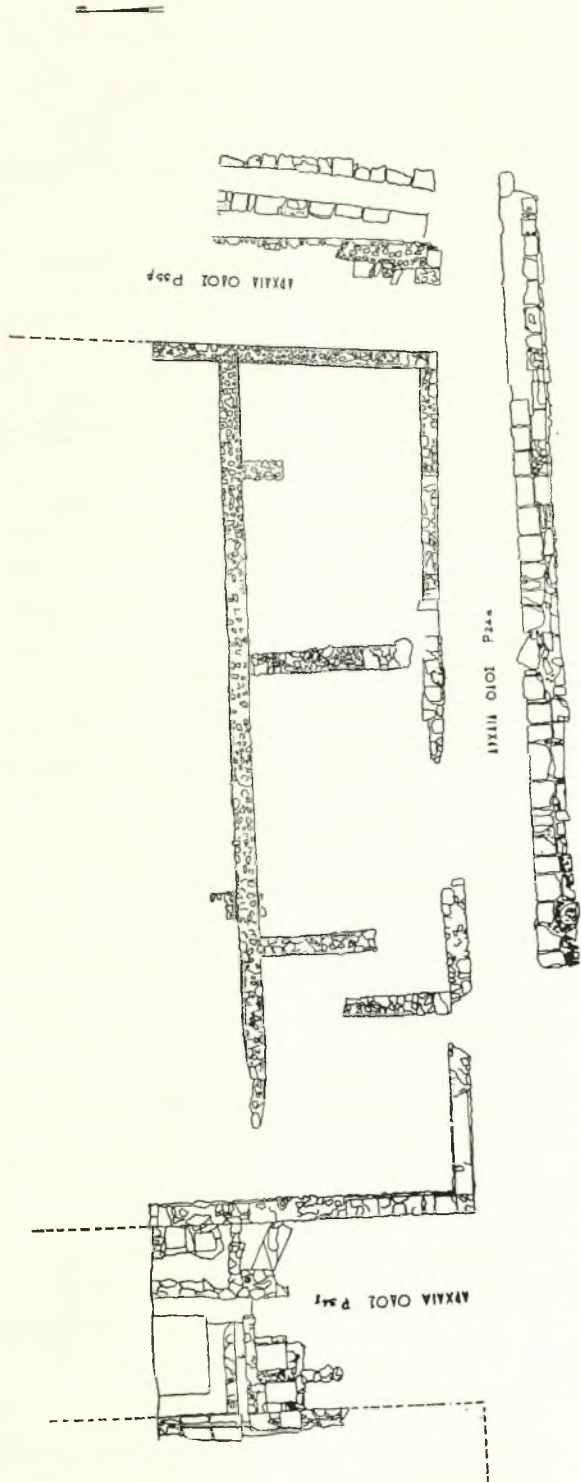
Τὸ ἀρχαῖον κτήριον

Τοῦ ἀρχαίου κτηρίου ἀνεσκάφη ὁ νότιος τοῖχος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν καὶ τμήματα τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοίχου (Πί ν. 740 ε).

Ὁ νότιος τοῖχος, ὅστις ἀνεσκάφη καθ' ἅπαν τὸ ἐξ 23 μ. μήκους αὐτοῦ, εὐρέθη κατὰ τὸ δυτικὸν μὲν τμήμα λίαν κατεστραμμένος πλὴν τῆς ΝΔ. γωνίας, κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα αὐτοῦ εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ μέχρις ὕψους 0,90 μ. Ὁ πρὸς τὸ τμήμα τοῦτο συναπτόμενος ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ οἰκοδομήματος ἀνεσκάφη εἰς μήκος 8 μ. Ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ διπλῆς σειρᾶς λίθων «παρὰ μήκος σὺν δύο»¹²,

11. ΑΔ 17 (1961 - 62) σ. 302.

12. Α. Ὁρλάνδου, Ὑλικά Δομῆς, Τόμ. 2ος, σ. 229.

Σχέδ. 2. Ανασκαφή οικοπέδου Κωνσταντινίδη-Κακά εις τὰς ἀρχαίας ὁδοὺς P24α, P35β καὶ P34γ

ή πρόσοψις δὲ τούτων ἦτο λίαν ἐπιμελεημένη. Τὴν ἀπετέλουν μεγάλοι κατὰ διαστήματα ἐσκεμμένως θεμελιόμενοι ἀκανόνιστοι λίθοι, ἢ ἐξωτερικὴ παρειὰ τῶν ὁποίων ἦτο λελεασμένη. Τὰ μεταξὺ τῶν λίθων διαστήματα ἐπληροῦντο διὰ βυσμάτων, τὰ ὅποια περιέβαλλον τοὺς μεγάλους λίθους καὶ κατὰ τὸ ἄνω μέρος αὐτῶν (Πί ν. 741 α.).

Ἡ ἐξεζητημένη αὐτῆ μορφή τῆς τοιχοποιίας εἰς τόσῃν ἔκτασιν καὶ καλὴν ποιότητα ἐνεφανίσθη διὰ πρώτην φοράν ἐν Ρόδῳ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου τούτου ἀνεφάνησαν τέσσαρες παράλληλοι τοῖχοι, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ὁ εἰς διήκε καθ' ὅλον τὸ πλάτος, οἱ δὲ λοιποὶ εὐρέθησαν μερικῶς κατεστραμμένοι. Ὁ παράλληλος πρὸς τὸν νότιον τοῖχος, εὐρέθη εἰς ἀπόστασιν 5 μ. βορείως αὐτοῦ καὶ ἀπετελεῖτο καθ' ἅπαν τὸ μήκος του ἐκ μικρῶν ἀκανόνιστων λίθων μετὰ πηλοῦ.

Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτίσματος εὐρέθη (Πί ν. 741 β) κατὰ τὸ μέρος τῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ εἰς μήκος 5.35 μ., ἐνθ' ἐκ τῆς ἀνωδομῆς ἐσφίξετο μικρὸν μόνον τμήμα πρὸς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου. Τὸ τμήμα τῆς ἀνωδομῆς παρουσίαζεν ἐπίσης διάθεσιν κατὰ τὴν τοιχοδομίαν τῆς μορφῆς τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων τοίχων τῆς καλῆς τοιχοδομίας. Ἡ ποιότης ὅμως ἦτο αἰσθητῶς κατωτέρα.

Ἄκριβῶς εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τοίχου τούτου καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ νοτίου μεγάλου τοίχου εὐρέθη βάσις μετ' ἑνὸς πεσσίσκου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πιθανῶς θὰ ὤπῃρχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀγαλμάτιον.

Αἱ ἀρχαῖαι ὁδοὶ

Ὁ ἀπὸ Α. πρὸς Δ. νότιος τοῖχος τοῦ οἰκοδομήματος ἀπετέλει τὸ βόρειον ὄριον ἀρχαίας ἀγνώστου μέχρι σήμερον ὁδοῦ, τῆς P24a, κατευθύνσεως ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἢ ὅποια ἀπέχει ἀπὸ τοῦ ἄξονος τῆς διαπιστωθείσης κατὰ τὰς ἐφετεινὰς ἀνασκαφὰς ἀρχαίας ὁδοῦ P24 (ἰδὲ ἀνωτ. σ. 582) 100 περίπου μ. Τῆς ὁδοῦ ταύτης δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διαπιστωθῇ τὸ πλάτος παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἐσκάφη αὕτη εἰς πλάτος περίπου 7 μ.

Ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ μήκος τῆς ὁδοῦ P24a καὶ εἰς ἀπόστασιν 2 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ βορείου ὁρίου αὐτῆς, ὤπῃρχε τοῖχος (Σχ ἐ δ. 2' Πί ν. 740 ε) σφωζομένου μήκους 23 περίπου καὶ πλάτους μεγίστου 1 μ., ἀποτελούμενος ἐκ θεμελιώσεως ἐκ μεγάλων λιθοπλίνθων εἰς δευτέραν μᾶλλον χρῆσιν καὶ ἀνωδομῆς, ἢ ὅποια κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς

παρεῖχε τὴν αἰσθησιν τοιχοποιίας προχείρου μὲν, ἀλλὰ παρομοίας μορφῆς πρὸς τοὺς ἀνωτέρω περιγραφέντας καλοὺς τοίχους. Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι πολλὰ καὶ κυρίως ἡ θέσις τοῦ τοίχου τούτου ἐντὸς τῆς ὁδοῦ ἐμποδίζουσαν τὴν ἐξήγησιν, οὐδεὶς ἄλλος λόγος δύναται πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, ἢ μὴ μόνον τὸ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου¹³ ἀναφερόμενον, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Δημητρίου κατεσκευάσθησαν ἐσωτερικῶς τοῦ ἀρχαίου τεύχους καὶ ἕτερα παράλληλα « τῷ μέλλοντι πονεῖν » τεῖχη. Ἴσως τὸ αὐτὸ νὰ ἐπανεληφθῇ καὶ κατὰ τινὰ τῶν νεωτέρων πολιορκιῶν τῆς πόλεως. Τὴν ἐρμηγείαν ταύτην καθιστᾷ εὐλογοφανῆ ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τεῖχος γειτνίασις.

Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἀρχαίου κτηρίου ἀπετέλει τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἀρχαίας ὁδοῦ P34γ, πλάτους 5.30 μ. Ὁ ἄξων τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀπέχει περίπου 15 μ. ἀπὸ τοῦ ἄξονος τῆς ὁδοῦ P34β¹⁴. Ἡ μικρὰ αὕτη ἀπόστασις τῶν ἄξόνων τῶν δύο ἀρχαίων ὁδῶν, παρουσιαζομένη διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου, ἐξηγεῖται πάλιν ἐκ τῆς γειτνίασεως πρὸς τὸ ἀρχαῖον τεῖχος. Εἶναι δὲ λίαν πιθανόν, ὅτι ἡ ὁδὸς P34β δὲν ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς θέσεως ταύτης, ἀλλὰ διεκόπτετο ὀλίγῳ βορειότερον. Ἴσχυε δηλαδὴ ἐνταῦθα τὸ σύστημα τοῦ περιορισμοῦ τῶν διηνεκῶν ὁδικῶν ἄξόνων, ἢ καὶ τῆς καταργήσεως αὐτῶν καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῶν ὑπὸ οἰκοδομικῶν τετραγῶνων πυκνοτέρας διατάξεως¹⁵.

Μεγαλυτέραν σχετικῶς ἀνωμαλίαν παρουσίασεν ἡ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ οἰκοπέδου ἀνασκαφεῖσα ὁδὸς P35β. Τῆς ὁδοῦ ταύτης εὐρέθη τὸ δυτικὸν ὄριον, ἦτοι ὁ ἀνωτέρω περιγραφεῖς τοῖχος, ὁ ἔχων τὴν ἐπιμελεημένην τοιχοποιίαν, καὶ λείψανα κτιστῶν ἀγωγῶν. Ὁ τοῖχος οὗτος δὲν ἦτο κάθετος ἐπὶ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ οἰκοδομήματος, ἀλλ' ἐσχημάτιζε μετ' αὐτοῦ ἀμβλείαν γωνίαν 92°. Παρομοίαν ἀπόκλισιν καὶ ἔτι μεγαλυτέραν παρουσίαζε καὶ ὁ εἰς ἐκ τῶν κτιστῶν ἀγωγῶν τῆς ὁδοῦ. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος πρέπει νὰ ἦτο νεώτερος, ὡς καταργήσας τὸν παλαιότερον, ὅστις ἠκολούθει τὸν συνῆθη προσανατολισμὸν τῶν ὁδῶν τῆς Ρόδου.

Οἰκόπεδον Στρατάκη

(Ἐπὶ τῆς γωνίας, τὴν ὅποιαν σχηματίζει ἡ ὁδὸς Γρηγορίου τοῦ Ε' τεμονομένη ὑπὸ τῆς νοτίας τῆς

13. XX, 93, I.

14. Ἰδὲ κατωτέρω οἰκόπεδα Ἀναστασιάδῃ καὶ Καντῆ.

15. Ἰ. Κοντῆ: Ἡ εὐτομος διάθεσις εἰς τὸν Ἰπποδάμειον τύπον: ΑΕ 1953 - 54, μέρος Α' σ. 266, κ.ε.

δοῦ Δενδρηνοῦ νεοδιανοιγομένης παραλλήλου νέας δόδου).

Κατὰ τὴν γενομένην ἀνασκαφὴν ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου δὲν ἀνευρέθησαν οἰκοδομικὰ λείψανα, ἀλλὰ λίαν κατεστραμμένα ἢ σχεδὸν ἐντελῶς διαλελυμένα ὁδοστρώματα ἀνήκοντα εἰς τὴν δόδον Ρ30. Μεταξὺ τῶν ὁδοστρωμάτων τούτων εὐρέθησαν θραύσματα μεγάλου πηλίνου ἀγωγοῦ, κατευθύνσεως ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Ἀσαφέστερα ἴχνη ὁδοστρωμάτων ἀνεσκάφησαν ἀφ' ἑτέρου κατὰ τὰ ἀπὸ Δ. πρὸς Α. θεμέλια τῆς ἀνεγερθείσης οἰκίας καὶ συγκεκριμένως ὑπὸ τοῖχον τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ μετρηθεῖσα ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀπόστασις τῆς θέσεως ταύτης ἀπὸ τῆς κατὰ τὰς ἐφετεινὰς ἀνασκαφὰς διαπιστωθείσης ἀρχαίας δόδου Ρ24 (ἰδὲ ἄνωτ. σ. 582) εὐρέθη 205 περίπου μέτρα. Ὡς ἐκ τούτου σημειοῦμεν ὡς πιθανὴν τὴν δόδον ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδόθη προσωρινῶς τὸ σῆμα Ρ24β.

Ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων γενομένων εὐρημάτων ἀξιόλογα ὑπῆρξαν τὰ ἐν Πί ν. 742 α - β.

Οἰκόπεδον Γεωργίου Φωκᾶ (Ὁδὸς Ἀγίου Ἰωάννου ἀριθ. 36).

Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἐγένετο ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἄνευ ἀποτελέσματος ἐξ ἀφορμῆς ἐμφανίσεως στρώσεων, αἱ ὁποῖαι ὁμοίως διεπιστάθη ὅτι δὲν ἀνήκον εἰς ἀρχαίαν δόδον, οὔτε ἦσαν τῆς συστάσεως τῶν ἀρχαίων ὁδοστρωμάτων τῆς Ρόδου.

Οἰκόπεδον Χαλκιᾶ (Ὁδὸς Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ). Γενομένης ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης ἀπεκαλύφθησαν λίαν ἀσαφῆ λείψανα ἐκ τοίχων ἀρχαίας οἰκήσεως καὶ τινὰ τμήματα διαπέδου ἐκ πηλίνων πλακῶν.

Οἰκόπεδον Τζάπαση (Ἀνατολικῶς τοῦ οἰκοπέδου Κατίνα).

Ἐνταῦθα ἤρχισεν ἀνασκαφικὴ ἔρευνα συνεχιζομένη καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος. Ἐκ τοῦ οἰκοπέδου τούτου προέρχονται αἱ εἰς τοὺς Πί ν. 743 α - β μικραὶ μαρμάρινα κεφαλαί.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Οἰκόπεδον Τσακίρη

(Παρά τὴν δόδον Πατριάρχου Ἀθηναγόρου καὶ μεταξὺ τῶν δόδων Καναδᾶ καὶ Ἀγίου Γεωργίου).

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀπεκαλύφθη ἄγνωστος μέχρι σήμερον ἀρχαία δόδος κατευθύνσεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἥτις ἐσημειώθη

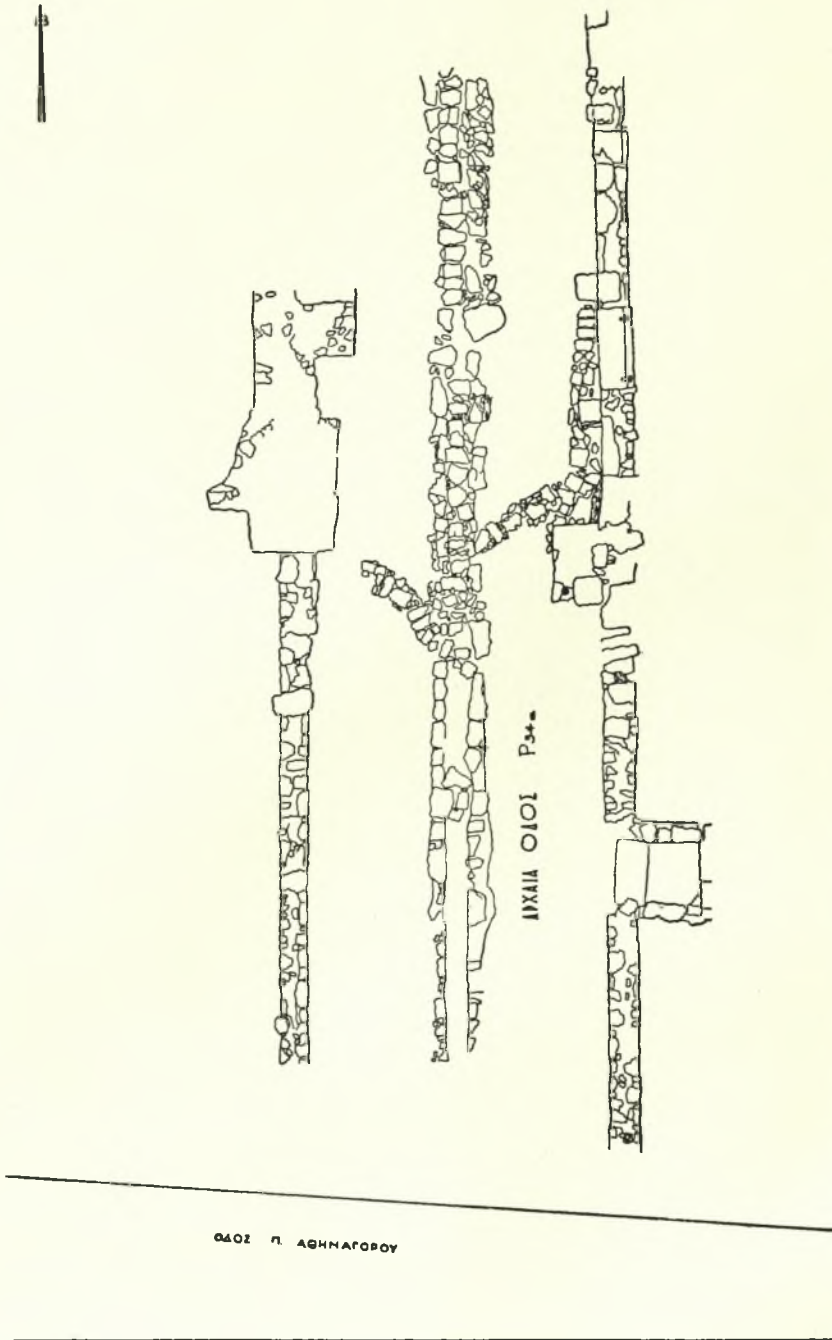
ἐπὶ τοῦ καταρτιζομένου σχεδίου ὡς Ρ34α. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ἐκτεταμένοι κῆποι ἐσπεριδοειδῶν, τὰ ἐκ μανδροτοιχῶν ὄρια τῶν ὁποίων διακρίνονται εἰς τινὰ σημεῖα μέχρι σήμερον. Ὑπὲρ τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ἀρχαίαν δόδον ὑπῆρχεν ἕν τοιοῦτον ὄριον, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν χάρτην τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας σημειοῦται μέχρι μήκους 150 μ.¹⁸. Ἐπρόκειτο προφανῶς περὶ τοῦ συνηθεστάτου εἰς Ρόδον φαινομένου τῆς διαδοχῆς τῶν ὀρίων τῶν ἀρχαίων οἰκοδομικῶν τετραγώνων διὰ νεωτέρων μανδροτοιχῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς τὴν ἀρχαίαν δόδον Ρ34α εἰς μήκους 20 μ. περίπου μέχρι τοῦ βορειοτέρου ὀρίου τοῦ οἰκοπέδου, τὰ δὲ μελετηθέντα στοιχεῖα τῆς ἦσαν: Τὸ ἀνατολικὸν ὄριον αὐτῆς, μέρος τοῦ δυτικοῦ ὀρίου τῆς, κτιστὸς ἀγωγὸς διήκων καθ' ἅπαν τὸ ἀνασκαφέν μήκος τῆς ἀρχαίας δόδου, μικρότεροι ἀποχετευτικοὶ κτιστοὶ ὄχτειοι τῶν παροδίων κτισμάτων ἐκβάλλοντες εἰς τὸν κεντρικὸν ἀγωγὸν καὶ σκληρὰ ὁδοστρώματα.

Τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς δόδου Ρ34α ἀπετελεῖτο ἐκ τοίχου συνολικοῦ μήκους 21.70 μ., διακοπτομένου ὁμοίως κατὰ τὸ μέσον τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς (Πί ν. 744 α) (ἐπὶ 4 μ. περίπου) καὶ συνεχιζομένου νοτιώτερον. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ τοίχου ἀπετελεῖτο ἐκ μετρίου μεγέθους λιθοπλίνθων, αἱ ὁποῖαι ἔφερον ἐξωτερικῶς τρία ἐπάλληλα, σχετικῶς παχέα, στρώματα κονιαμάτων, τὸ κατώτερον στρώμα τῶν ὁποίων ἔφερον ἀβαθεῖς χαρακώσεις, ἀπομιμήσεις προφανῶς ἰσοδόμου τοιχοποιίας. Κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ τοίχου εὐρέθη κατώφλιον θύρας μήκους 1.85 μ. καὶ μεγίστου πλάτους 0,65 μ., ὅπερ ἐξωτερικῶς δὲν ἔφερε κονίαμα. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ὑπῆρχε κατὰ μήκους ἐγκοπὴ πλάτους 0,20 μ. καὶ ἐπ' αὐτῆς τρεῖς κοιλότητες, δύο κατὰ τὰ δύο ἄκρα, προφανῶς πρὸς στήριξιν τῶν στροφῶν τῶν θυροφύλλων καὶ μία μικροτέρα μεταξὺ τούτων ἀπέχουσα 0,40 ἀπὸ τῆς βορείας καὶ 0,60 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας πρὸς ὑποδοχὴν προφανῶς τοῦ σύρτου. Ἀμέσως Ν. τῆς βορείας παραστάδος ὑπῆρχε ἐπὶ τοῦ κατωφλίου κατὰ πλάτος ἀβαθῆς ἐγκοπὴ πλάτους 0,03 μ. (Πί ν. 744 β). Παρομοία ἐγκοπὴ λόγῳ φθορᾶς τοῦ λίθου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ εἰς τὴν ἀντίστοιχον θέσιν παρὰ τὴν νοτίαν παραστάδα.

Ὅπῃ τετραγώνου διατομῆς ὕψ. 0,36 καὶ πλάτ. 0,26 μ., διήκουσα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου καὶ ἀπέχουσα 0,15 μ. περίπου ἀπὸ τῆς βο-

16. AM 73 (1958) πίν. IV. Μεταξὺ τῶν δόδων Ρ18β καὶ Ρ22 καὶ Ρ34 καὶ Ρ35α.

Σχέδ. 3. Ανασκαφή οικοπέδου Τσακίρη. Όχθη τελευταίας περιόδου της άρχαίας οδού Ρ34α

ρείας παραστάδος τῆς θύρας, ἀπετέλει τὸ ὑπὸ τὸ κατώφλιον στόμιον ἐκβολῆς τῶν ὑδάτων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς οἰκίας πρὸς τὸν κεντρικὸν ὑπόνομον τῆς ὁδοῦ (Πί ν. 745 α). Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διεπιστώθη ἡ ἔναρξις τριῶν κτιστῶν ὀχετῶν, ἀνηκόντων εἰς τρεῖς σαφῶς διαπιστωθείσας περιόδους κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ὁδοῦ, περιῶν θά γίνῃ λόγος κατωτέρω. 0,25 μ. χαμηλότερον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου ὑπῆρχεν ἐλαφρὰ ἐξοχή διαπιστωθεῖσα εἰς τὸ μέσον κυρίως ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου, διαιρούσα καθ' ὕψος αὐτὸ εἰς δύο ἀνισομερῆ τμήματα (Πί ν. 745 α).

Ἄξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι πλὴν τῶν συνήθων φθορῶν, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται εἰς τὸν παρόλιθον τῆς Ρόδου, δι' ἀποβολῆς ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου τῶν πλέον μαλακῶν ὑλῶν, δὲν παρετηρήθησαν ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τούτου φθοραὶ ἐκ πατημάτων ἢ ἴχνη τριβῆς τῶν θυροφύλλων, αἱ ὁποῖαι εἶναι συνήθεις εἰς παρομοίας περιπτώσεις.

Ἐκατέρωθεν τοῦ κατωφλίου καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τοίχου ὑπῆρχον αἱ βάσεις καὶ ἡ ἔναρξις τοῦ κορμοῦ δύο ἐξωτερικῶν παραστάδων (Πί ν. 745 α). Ἐκ τούτων ἡ νοτία ἦτο κατεστραμμένη κατὰ μέγα μέρος ἐκ κτιστοῦ ἀγωγοῦ (ἰδὲ κατωτέρω σ. 589), ἡ βάσις δὲ αὐτῆς ἀπετελεῖτο ἐκ δύο κατὰ πλάτος τεθειμένων ὀρθογωνίων λιθοπλίνθων (Πί ν. 745 β), πλάτους συνολικοῦ 0,40 καὶ ὕψους περίπου 0,25 μ. Ἐπ' αὐτῆς ὑπῆρχεν ἡ ἔδρασις τοῦ κορμοῦ σφζομένη εἰς ὕψος περίπου 0,15 μ. Ἐν συνόλῳ ἡ παραστάς διέσφζε κατὰ μέρη κονίαμα εἰς τρεῖς ἀσαφεῖς λεπτὰς στρώσεις, κατὰ δὲ τὸ σημεῖον ἐπαφῆς τῆς ἐδράσεως τοῦ κορμοῦ ἐπὶ τῆς βάσεως διεκρίνοντο ἀσαφῶς κυμάτια μορφούμενα καὶ τονιζόμενα διὰ τῶν κονιαμάτων.

Ἡ βορεία παραστάς ἐν τῷ συνόλῳ εὐρέθη εἰς καλύτεραν κατάστασιν δὲν διέσφζεν ὁμως ἐπαρκῶς τὰ κονιάματα. Ἀμφότεραι ἐξ ἄλλου ἐπάτουν ἐπὶ χωμάτων ἢ τυχαίων λίθων τῆς ὁδοῦ ἄνευ ἰδιαιτέρας θεμελιώσεως. Τοῦτο συνδυαζόμενον πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀρχαιότερα στρώσις τοῦ κονιάματος ἔφθανε χαμηλότερον τῆς ἐδράσεως τῆς νοτίας παραστάδος (Πί ν. 745 α), ὀδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι αἱ παραστάδες ἐποθετήθησαν κατὰ τινα νεωτέραν μετασκευὴν τοῦ κτηρίου. Ἐνῶ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου διὰ πρώτην φοράν ἀνευρέθησαν τοιαῦται παραστάδες, ὑπάρχοντες παρόμοιοι εἰς κτήρια τῆς ἀρχαίας Καμίρου, αἱ καλύτερον σφζόμεναι τῶν ὁποίων εὐρίσκονται εἰς τὸ κτίσμα βορείως τοῦ κάτω ναοῦ.

Ἐπειδὴ, λόγῳ ὑπερκειμένων νεωτέρων κτισμά-

των, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συνεχισθῇ ἡ σκαφή ἀνατολικώτερον, οὐδὲν στοιχεῖον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς οἰκίας ἠρουνήθη εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Τὸ νότιον τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ ὄριου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ34α, συνολικοῦ μήκους 9,50 μ. περίπου, ἀπετελεῖτο ἐκ κατεστραμμένου εἰς ἓν τμήμα τοίχου πλάτους 0,60 - 0,65 μ. καὶ κατεσκευασμένου ἐκ μικρῶν λίθων μετὰ πηλοῦ, παρεμβαλλομένης μῖας μεγάλης λιθοπλίνθου. Ἐφερε δὲ ἐξωτερικῶς παχὺ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καλῆς ποιότητος ἐπίχρισμα. Κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου τούτου ἀνεφάνη φρεάτιον 1.20 x 1.05 μ. περίπου, τοῦ ὁποῦ ἡ σκαφή δὲν ἐχώρησεν εἰς βάθος.

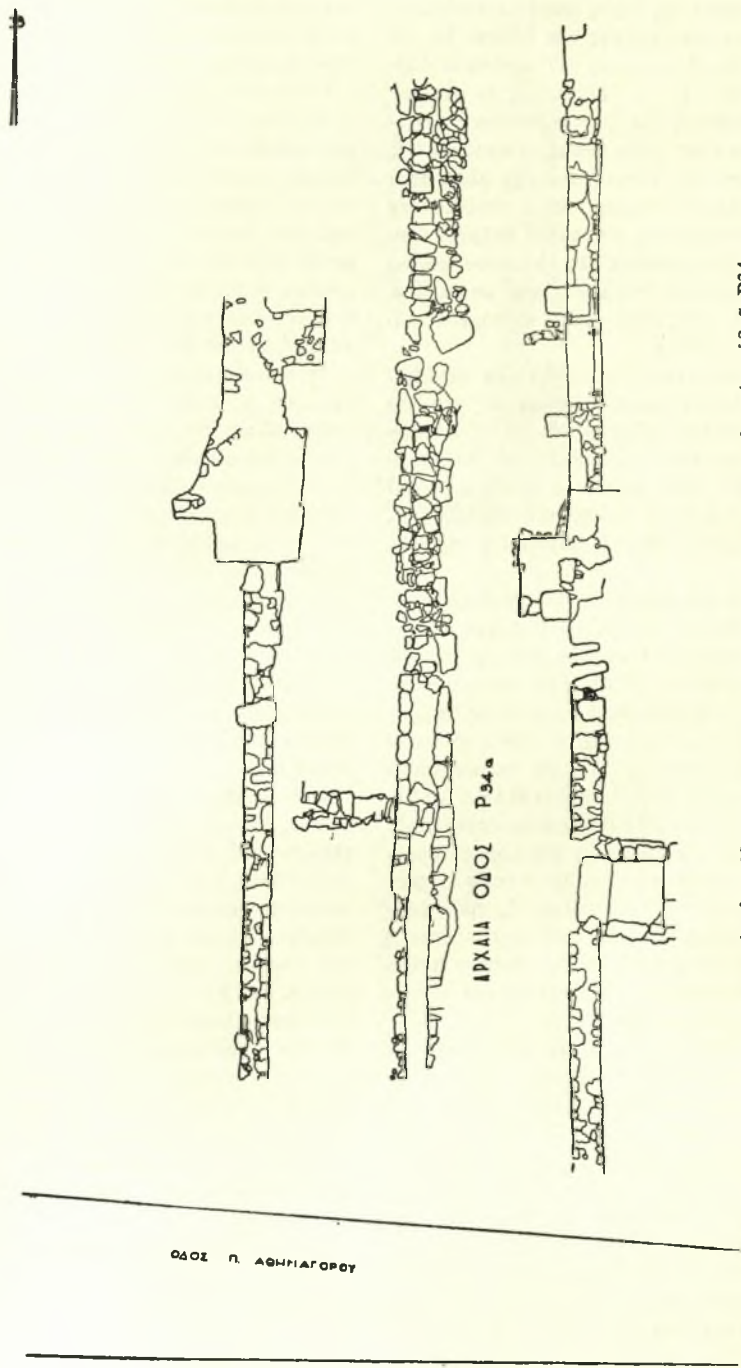
Τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ34α ἀπεκαλύφθη εἰς μήκος 10 μ. περίπου, μόνον κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ οἰκοπέδου, τῆς πρὸς Β. συνεχισέως τοῦ εὐρεθείσης λίαν κατεστραμμένης. Εἰς τὸ καλύτερον σφζόμενον τμήμα αὐτοῦ ἡ τοιχοποιία ἦτο ἐπιμελετημένη (Πί ν. 745 γ) καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ διπλῆς σειρᾶς κατὰ μήκος τεθειμένων ἀκανονίστων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν κατειργασμένων μικρῶν, σχετικῶς, πορολίθων. Τὰ κατὰ διαστήματα μεταξύ τῶν πορολίθων τούτων κενὰ ἐπληροῦντο διὰ μικροτέρων, σποραδικῶς, ἀλλ' ἐσκεμμένως τοποθετημένων, λίθων. Ὁ τοίχος οὗτος ἀνήκεν ἀσφαλῶς εἰς οἰκίαν, τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὁποίας ἦτο σχεδὸν ἐντελῶς κατεστραμμένον.

Ὁ κατὰ μήκος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ34α βαίνων κτιστὸς ἀγωγὸς εὐρέθη εἰς τὸ μέσον τοῦ πλάτους τῆς ὁδοῦ. Τὰ πλάγια τοιχώματα αὐτοῦ ἀπετελοῦντο ἐξ ἄδρῶς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἐιργασμένων ἀκανονίστων λίθων, εὐρέθη δὲ ἐστεγασμένος κυρίως κατὰ τὸ βόρειον τμήμα αὐτοῦ διὰ μικρῶν σχετικῶς καὶ ἀκανονίστων λίθων (Πί ν. 744 α). Ὁ ἀγωγὸς οὗτος εἶχεν ἐσωτερικὸν πλάτος 0,40 - 0,50 μ., καὶ κλίσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὸν πυθμένα του ἀπετέλουν τὰ ὁδοστρώματα.

Εἰς τὸν ἀγωγὸν τούτον ἐξέβαλλον μικρότεροι ὀχετοὶ ἐκκινούντες ἐκ τῶν παροδίων οἰκιῶν. Ἄξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ἐκ τῶν κατευθύνσεων τοῦ ὕψους καὶ τῆς πορείας τῶν ὀχετῶν τούτων διεπιστώθησαν τρεῖς διάφοροι περίοδοι κατασκευῆς των.

Οἱ νεώτεροι καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα ἀνασκαφέντες δύο ὀχετοὶ (Σ χ ε δ. 3), ἐκκινούντες ἐκ τῶν δύο ἐκατέρωθεν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ34α οἰκιῶν, ἐξετείνοντο ὀφιοειδῶς πρὸς Ν., ἐκβάλλοντες εἰς τὸν κεντρικὸν ἀγωγόν.

Οἱ ὀχετοὶ τῆς δευτέρας περιόδου (Πί ν. 744 α), τέσσαρες τὸν ἀριθμὸν, πλαγίως κατευθύνσεως, σχηματίζοντες μετὰ τοῦ κεντρικοῦ ἀγωγοῦ σχεδὸν ἴσας γωνίας, ἐξέβαλλον εἰς αὐτόν.

Σχέδ. 4. Άνασκαφή οικπέδου Τσακίρη. Ή άρχαιοτέρα έποχή τής άρχαίας όδου Ρ 34α

Ἐκ τῆς πρώτης καὶ ἀρχαιοτέρας περιόδου διεπιστώθησαν δύο ὄχετοι. Ἐκ τοῦ πρώτου ὄχετου ἴχνη μόνον τοῦ πυθμένου ἀπὸ τῆς ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς ἀνωτέρω ἀναφερθείσης θύρας ὀπῆς (ιδε σ. 587 κ.έ.). Τὰ ἴχνη ταῦτα ἀπετελοῦντο κυρίως ἐξ ὑπολειμμάτων ὑδραυλικοῦ ὀστρακοκονιάματος, ἀνήκοντος προφανῶς εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ἀρχαιοτέρου τούτου ὄχετου (Πί ν. 745 α). Ἡ κατεῦθυνσις τοῦ πυθμένου τοῦ ὄχετου τούτου ἦτο κάθετος ἐπὶ τὸν παρόδιον τοίχον καὶ ἡ προέκτασις του ἔτεμνε καθέτως καὶ τὸν κεντρικὸν ἀγωγὸν, εἰς τὸν ὁποῖον προφανῶς θά ἐξέβαλλε.

Ὁ ἕτερος, καθέτος ἐπίσης κατεῦθυνσεως, ὄχετος διεπιστώθη νοτιώτερον (Σ χ ε δ. 4), προερχόμενος ἐκ τῆς δυτικῆς παροδίου οἰκίας. Σκληρὰ ὀδοστρώματα τῆς συνήθους εἰς τὰς ἀρχαίας ὁδοῦς τῆς Ρόδου συστάσεως, τριῶν ἢ κατὰ μέρη τεσσάρων στρώσεων, διεπιστώθησαν καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἀνασκαφείσαν ἔκτασιν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ34α. Εἰς τὸ μεταξύ τοῦ Β. καὶ τοῦ Ν. τμήματος τοῦ ἀνατολικοῦ ὄριου διάστημα ὑπῆρχε φρεάτιον ἐσκαμμένον εἰς τὸν βράχον.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς ὁδοῦ ταύτης εὐρέθη καὶ ἡ γυναικεία κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς (Πί ν. 746 α).

Οἰκόπεδον Καταβενάκη

(Παρά τὰς ὁδοῦς Κόδριγκτων καὶ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, δυτικῶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου « τοῦ Πάνω »). Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐντὸς τοῦ ὡς ἄνω οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθησαν τοίχοι, σχηματίζοντες δωμάτιον λίαν κατεστραμμένης οἰκίας, καὶ ἡ εἰς τὴν θέσιν ταύτην συνέχισις τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ19β, ἥτις, σημειωθείσα εἰς τὸν προκαταρκτικὸν χάρτην¹⁷ ὡς πιθανὴ ἐκ καθέτου ἐπὶ τὴν ὁδὸν Μ. Κωνσταντίνου ὁδοῦ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, διεπιστώθη κατὰ τὰς ἐφετεινάς ἀνασκαφὰς καὶ ἐμελετήθη εἰς πολλὰ σημεῖα αὐτῆς (ιδε κατωτέρω σ. 591) ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς πόλεως.

Τῆς ἀρχαίας ταύτης ὁδοῦ διεπιστώθησαν ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Καταβενάκη σκληρὰ ὀδοστρώματα μεγίστου πλάτους 5.45 - 5.50 μ., ὡς καὶ μία αὐλαξ καθ' ὅλον τὸ ἀνασκαφὸν μήκος αὐτῆς, διαιροῦσα τὰ ὀδοστρώματα εἰς δύο ἴσα κατὰ μήκος μέρη. Ὡς διεπιστώθη ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοπέδου Ἀναστασιάδης (ιδε κατωτέρω σ. 591) τὴν θέσιν τῆς αὐλακος κατελάμβανεν ἀρχαῖος ἀποχετευτικὸς κτιστὸς ἀγωγός, ὅστις εἶχεν ὑποστῆ ἀπόληψιν ὕλικου ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου.

17. Ἱ. Κοντῆ, Ρυμοτομία πίν. 1, 2 καὶ ΑΜ 73 (1958), πίν. III, IV.

Οἰκόπεδον Καλαφατᾶ

(Παρά τὴν ὁδὸν Δρακίδου 27 τῆς συνοικίας Μητροπόλεως).

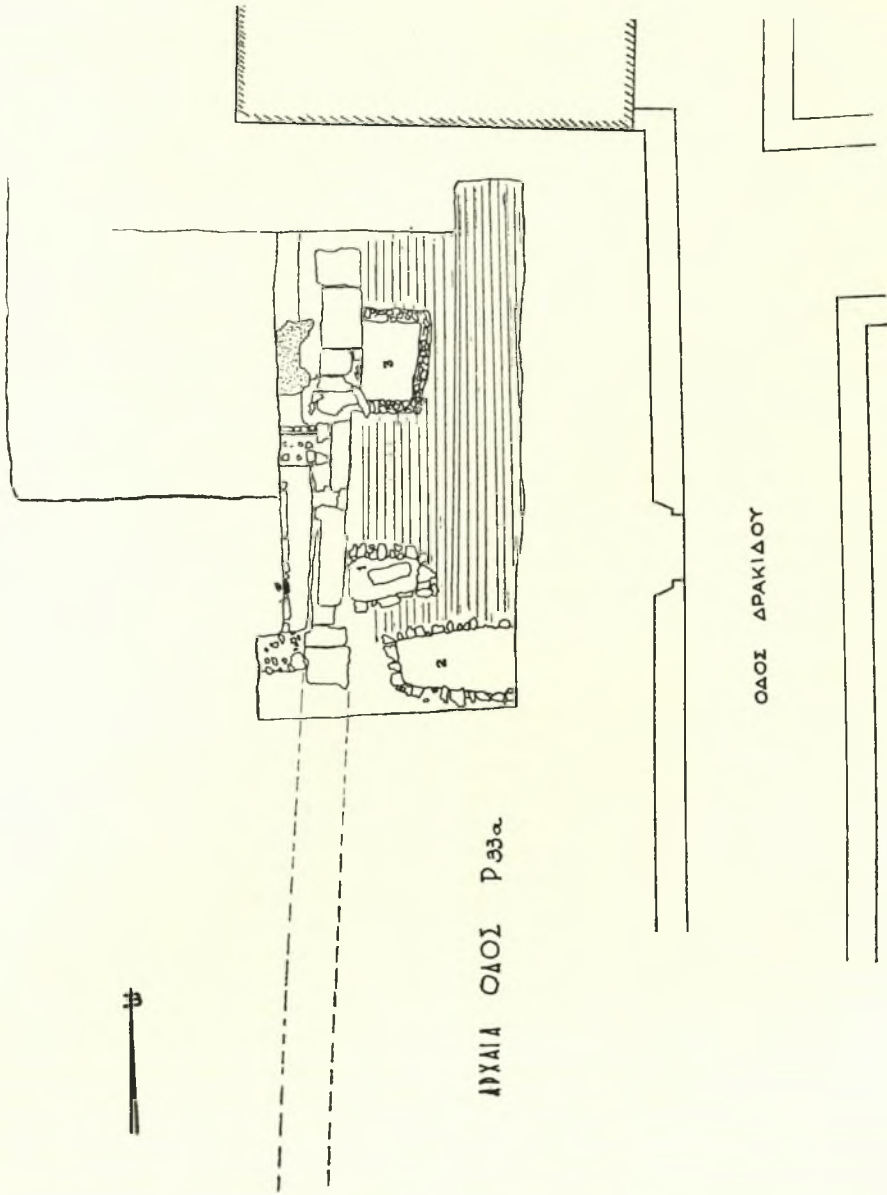
Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἀπεκαλύφθη νέα ἄγνωστος μέχρι σήμερον ὁδὸς, σημειωθείσα εἰς τὸ καταρτιζόμενον σχέδιον ὑπὸ τὸ σῆμα Ρ33α.

Λόγῳ ὑπάρξεως περὶ τὸ μικρὸν οἰκόπεδον νεωτέρων οἰκιῶν, ὁ νότιος τοίχος τῆς μιᾶς ἐκ τῶν ὁποίων παρουσίαζεν ἐπικίνδυνον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς κατακορύφου, παρὰ τὰ ληφθέντα μέτρα ἀσφαλείας, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ προχωρήσῃ ἡ ἀνασκαφὴ οὔτε πρὸς Α. οὔτε πρὸς Β. Ἐκ τῆς γενομένης πάντως ἐρεύνης διεπιστώθησαν ὀδοστρώματα εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἰκοπέδου. Τὰ ὀδοστρώματα ταῦτα, ἀποκαλυφθέντα εἰς τέσσαρας τοῦλάχιστον σαφεῖς στρώσεις, εἶχον συνολικὸν πᾶχος 0,50 - 0,60 μ.

Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ οἰκοπέδου Καλαφατᾶ καὶ εἰς ἀπόστασιν 4.80 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ὄριου τῆς νῦν ὁδοῦ Δρακίδου (εἰς τὸ νέον σχέδιον πόλεως ἡ ὁδὸς αὕτη διαπλατύνεται), ἀνεφάνη τοίχος κατεῦθυνσεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μέχρι μήκους 5.30, ὕψους 0,50 καὶ πλάτους 0,60 μ. Τὰ ὀδοστρώματα ἤρχιζον ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς παρεΐας τοῦ τοίχου τούτου, δυτικῶς δὲ αὐτοῦ ἀνεφάνησαν ἀσαφεῖς τοῖχοι καὶ ὀλίγῳ βορειότερον τούτων ἴχνη διαπέδου ἐξ ὀστρακοκονιάματος. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐπιστοποίησαν τὴν ὑπαρξιν δυτικῶς τοῦ ὡς ἄνω τοίχου ἀρχαίας οἰκίας. Ὅθεν ὁ ἀνωτέρω περιγραφεὶς τοίχος ἀπετέλει τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ33α.

Λόγῳ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων ἐμποδίων δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ ἀρχαία ὁδὸς Ρ33α, καθ' ὅλον τὸ πλάτος αὐτῆς. Τὸ καταμετρηθὲν πλάτος τῶν ὀδοστρωμάτων ἐφθασε μέχρι 2.50 μ. Εἶναι ὁμοῦ βέβαιον διὰ ταῦτα συνεχίζοντο καὶ ἀνατολικώτερον ὑπὸ τὴν ὁδὸν Δρακίδου. Αἱ ἀνατολικώτερον μελετηθεῖσαι ὁδοί, ὡς π.χ. ἡ ὁδὸς Ρ33β καὶ Ρ34α εἶχον πλάτος ἄνω τῶν 5 μ.

Ἄλλα τεκμήρια, βεβαιόοντα τὴν ὑπαρξιν εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀρχαίας ὁδοῦ, ἦσαν τὸ φρεάτιον, τὸ σημειούμενον ἐπὶ τοῦ Σ χ ε δ. 5 διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 3, τοῦ ὁποίου τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἀπετέλει ἡ ἀνατολικὴ παρεΐα τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος δυτικοῦ ὄριου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ33α, ἕτερον φρεάτιον ἀκανονίστου σχήματος, σημειούμενον εἰς τὸ Σ χ ε δ. 5 διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 1, καὶ ἡ ἀπόστασις τοῦ μέσου τῶν ὀδοστρωμάτων ἀπὸ τοῦ ἀνατολικώτερου κειμένου ἄξονος τῆς κατὰ τὰς ἐφετεινάς ἀνασκαφὰς ἀποκαλυφθείσης καὶ ἤδη μελετωμένης ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ33β. Ἡ ἀπόστασις αὐτῆ ἐπὶ τοῦ χάρτου εἶναι περίπου 55 μ.

Σχέδ. 5. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Καλαφάτῃ. Ἀρχαία ὁδὸς Ρ33α

Σημειώτεον ὅτι ἐντὸς τοῦ πλάτους τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ33α εὐρέθη καὶ ἡ εἰς τὸ Σ χ ε δ. 5 σημειωμένη διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 2 κατασκευή, παρέχουσα τὴν ἐντύπωσιν φρεατίου, καταλαμβάνουσα ὁμῶς μεγαλύτεραν ἔκτασιν τῶν συνήθων φρεατίων τῶν ὁδῶν τῆς ἀρχαίας Ρόδου.

Οἰκόπεδον Ἀναστασιάδη

(Παρά νεοδιανοιγομένην πάροδον τῆς ὁδοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, Α. τοῦ ναοῦ Ἀγίου Γεωργίου « τοῦ πάνω »).

Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἐμελετήθη τμήμα τῆς ἀπὸ Α. πρὸς Δ. ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ19β καὶ τῆς πρὸς ταύτην διασταυρουμένης ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ34β, ἣτις ἄγνωστος μέχρι τώρα, διεπιστώθη διὰ πρῶτην φοράν εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Περὶ τῆς εἰς τὸν χάρτην σημειώσεως τῆς ὁδοῦ ταύτης ἰδὲ ἀνωτέρω οἰκ. Καταβενάκη σ. 589. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Ἀναστασιάδη ἐμελετήθη αὕτη εἰς μήκος περίπου 16 μ. Τὸ βόρειον ὄριον τῆς ὁδοῦ ἀπετέλει τοίχος κτηρίου, τοῦ ὁποῖου τὸ δυτικὸν μὲν μέρος διεσφίζετο εἰς ὕψος τριῶν δόμων (1.15 μ.), τοῦ ἀνατολικοῦ δὲ μέρους διεκρίνετο ἢ θεμελιώσις ἐπὶ τοῦ βράχου (Πί ν. 746 β) καὶ εἰς ὕψος δύο δόμων ΝΑ. γωνία τοῦ κτηρίου τούτου. Τὸ πλάτος τοῦ τοίχου τούτου εἰς τὸ διασφζόμενον μέρος του ἦτο κατὰ μὲν τὴν θεμελίωσιν 0,65, κατὰ δὲ τὴν ἀνωδομὴν 0,48 μ. Τὸ συνολικῶς ἀποκαλυφθὲν μήκος τοῦ βορείου ὄριου ἀπὸ τῆς γωνίας μέχρι τοῦ πρὸς Δ. πέρατος τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο 15.60 μ., προὔχρει ὁμῶς καὶ δυτικώτερον ὑπὸ τὸν μὴ ἀνασκαφέντα χῶρον.

Τὸ νότιον ὄριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ19β εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 5.30 - 5.40 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου, τοῦτο δὲ εἶναι καὶ τὸ πλάτος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ19β.

Τὸ πλάτος τοῦτο εἶχε περίπου ἡ ἀρχαία ὁδὸς Ρ19β καὶ εἰς τὸ οἰκόπεδον Καταβενάκη, ἐνῶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ οἰκοπέδου Ἀἰβαλιῆ, κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως, ὅπου ἀνεσκάφη τμήμα τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, τὸ πλάτος εὐρέθη 6.20 μ. (ἰδὲ σ. 579).

Ὁ νότιος οὗτος τοίχος, συνολικῶς ἀνασκαφέντος μήκους 12.60 μ. περίπου, διέσφζε καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτοῦ τὸν πρῶτον ἐκ τῶν κάτω δόμων, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου τέσσαρας λιθοπλίνθους. Αἱ λιθόπλινθοι ἦσαν περίπου ἰσομεγέθεις, διαστάσεων 1.40 x 0,75 x 0,35 μ.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον του ὁ τοίχος ἐκάμπτετο πρὸς Ν., σχηματιζομένης οὕτω τῆς βορειο-ἀνατολικῆς γωνίας τοῦ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀρχαίου κτηρίου (Σ χ ε δ. 6), εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκεν ὁ τοίχος οὗτος. Καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς ἀρ-

χαίας ὁδοῦ Ρ19β ὑπῆρχον σκληρὰ τῆς συνήθους συστάσεως ὁδοστρώματα εἰς μετρηθείσας τέσσαρας στρώσεις συνολικοῦ ὕψους 1.20 μ.

Καθ' ὅλον τὸ μήκος διέθεε τὴν ὀδὸν κτιστὸς ἀγωγὸς πλάτους 0,45 περίπου καὶ ὕψους τοιχωμάτων 0,60 μ., ὁ ὁποῖος εἰς μὲν τὸ σημεῖον τῆς διασταυρώσεως τῶν δύο ἀρχαίων ὁδῶν καὶ μέχρις ἀποστάσεως 10 μ. ἀπ' αὐτῆς εὐρίσκετο εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ὁδοῦ Ρ19β, κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς ἀνασκαφῆς δι' ὀφιοειδοῦς κάμψεως πρὸς Β. ἐπλησίαζε τὸν βόρειον τοίχον, ἀπέχων ἀπ' αὐτοῦ περίπου 0,30 μ. Ὁ πυθμὴν τοῦ ἀγωγοῦ τούτου ἀπετελεῖτο ἐκ πλακῶν, ἡ δὲ κλίσις του ἦτο ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Σημειώτεον ὅτι εἰς τὸ δυτικώτερον ἀνασκαφέν οἰκόπεδον Καταβενάκη εὐρέθη ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἀρχαίας ὁδοῦ ἡ θέσις τοῦ αὐτοῦ ἀγωγοῦ ὑποστάντος, ὡς ἐδηλώθη, ὀλικὴν ἀόληψιν τοῦ ὀλικοῦ (ἰδὲ ἀνωτ. σ. 589).

Κάθετοι κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ λοξοὶ πρὸς τὸν ἀγωγὸν κτιστοὶ ὄχετοὶ, ἀπεκαλύφθησαν καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ19β.

Εἰς κτιστὸς ὄχετος κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκβάλλων προφανῶς εἰς τὸν κεντρικὸν ἀγωγὸν, ἐπεκονόωνει πρὸς φρεάτιον ἀμελοῦς κατασκευῆς, εὐρισκόμενον ἀμέσως παρὰ τὴν νοτίαν παρεῖαν τοῦ βορείου τοίχου τῆς ὁδοῦ.

Ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν Ρ19β διασταυρουμένη ἀρχαία ὁδὸς Ρ34β, κατευθύνσεως ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἀπεκαλύφθη μόνον ἐν μέρει εἰς τὸ οἰκόπεδον Ἀναστασιάδη. Ἐμελετήθη ὁμῶς εἰς τὸ ὀλίγω νοτιώτερον ἀνασκαφέν οἰκόπεδον Δημ. Καντῆ δυτικῶς τῆς ὁδοῦ Καναδᾶ. Τὰ δύο ὄρια αὐτῆς (Πί ν. 747 α) ἀπετέλουν τοῖχοι ἐκ μικρῶν ἀκανόνιστων λίθων μετὰ πηλοῦ, τὸ μεταξύ δὲ αὐτῶν διάστημα ἐκάλυπτον πέντε καταμετρηθέντα ὁδοστρώματα συνολικοῦ πάχους 0,65 μ. Τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ ταύτης ἦτο 5.25 περίπου μ. Λείψανα ἀρχαίου φρεατίου ἐκ τῶν συνήθως ἀπαντῶντων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρόδον ἀνεσκάφη παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ὄριον τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ καὶ κατὰ τὸ βόρειον ὄριον τῆς ἀνασκαφῆς.

Οἰκόπεδον Ἐμμανουὴλ Γιασιράνη

(Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καποδιστρίου, ἐναντι εἰσόδου ἐργοστασίου Κ.Α.Ι.Ρ.).

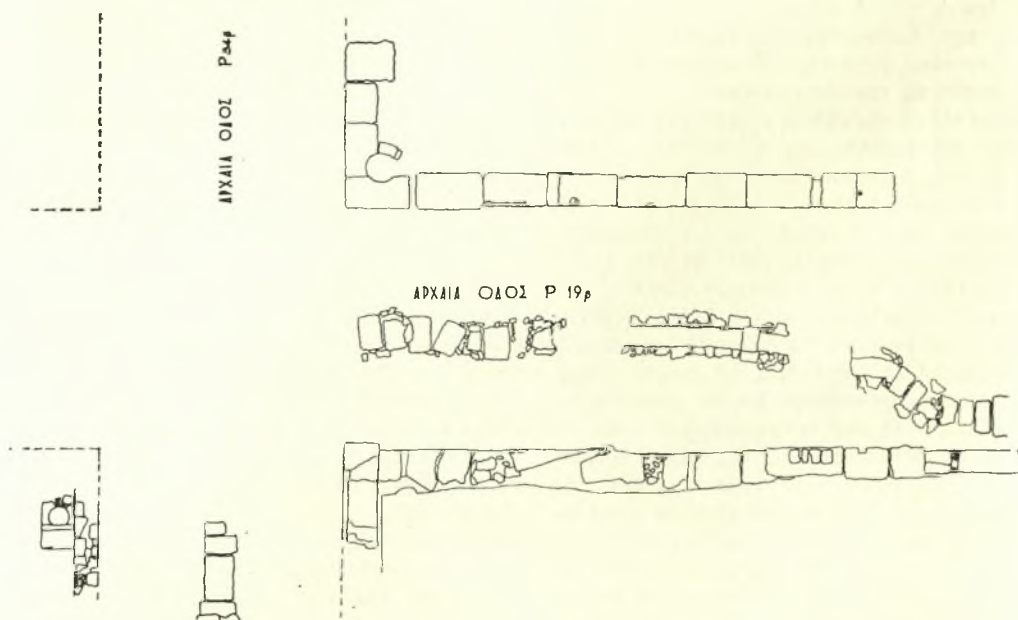
Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου καὶ εἰς βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ 1.55 μ., ἀπεκαλύφθησαν σποραδικὰ λείψανα διαλελυμένων ὁδοστρωμάτων ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἀργιλώδους ἐδάφους καὶ ὁ ἐν Πί ν. 747 β κτιστὸς ἀγωγὸς κατευθύνσεως περίπου ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Ἄλλα οἰκοδομικὰ ἴχνη ἢ ὁδοστρώματα δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθοῦν, ἀν

και άνεσκάφη τὸ οἰκόπεδον εἰς ὄλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν.

Ἐπειδὴ ὁ ἀγωγὸς οὗτος ἀπέχει 110 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ ἄξονος τῆς ὡς πιθανῆς ἐπὶ τοῦ προκαταρκτικοῦ χάρτου σημειωθείσης¹² ἀρχαίας ὁδοῦ P36, ἐσημειώθη ἐπὶ τοῦ χάρτου εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀγω-

στοιχείων τῆς κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν εἰς τὸ ἐν λόγῳ οἰκόπεδον τῆς κατεδαφισθείσης κατὰ τὸ παρὸν ἔτος παλαιότερας οἰκίας.

Εἰς τὸ βᾶθος ὁμοῦ τοῦ οἰκοπέδου και ὑπὸ ὑπερκείμενον τοῖχον τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, κατευθύνσεως ἀπὸ Α. πρὸς Δ., διεκρίνοντο σαφῶς

Σχέδ. 6. Ἐνασκαφὴ οἰκοπέδου Ἐναστασιάδου. Διασταύρωσις ἀρχαίων ὁδῶν P19β και P34β

γοῦ τούτου ὁ ἄξων τῆς ὡς πιθανῆς ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐνδείξεων ἐκληφθείσης ἀρχαίας ὁδοῦ P36a.

ΒΟΡΕΙΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Οἰκόπεδον Σταύρου Αὐγουστάκη

(Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ 28ης Ὀκτωβρίου ἀριθ. 7, μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν P2a και P2δ).

Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ συνέχισις τῆς ὁδοῦ P2a, ἡ ὁποία κατὰ τὰς ἄνασκαφάς τοῦ 1961 εἶχε διαπιστωθῇ ὑπὸ τὸ ἔξοδοχείον Βικτώρια, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ 25ης Μαρτίου,¹⁹ ἴσως λόγῳ καταστροφῆς τῶν

18. Ἰ. Κοντῆ, ἔ.ἀ. πίν. 1, 2 και AM 73 (1958), πίν. III, IV.

19. Ἀ. Ὀρλάνδου, Ἔργον 1961, σ. 218.

τὰ ὁδοστρώματα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ P2δ, ἥτις ἠρηνύθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος²⁰ εἰς τὰ οἰκόπεδα Ψαρομπᾶ και Καραγιάννη.

Κατὰ τὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀρχαίων ὁδῶν χώρον ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ ἐρυθροῦ ἀργιλώδους ἐδάφους πολλαὶ ἀποθέσεις, περιλαμβάνουσαι ὀστρακα χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς μέχρι και τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Οἰκοδομικὰ λείψανα δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθοῦν εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Οἰκόπεδον Βομβύλα

(Παρά τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Δηλμπεράκη και Ἰανὸς Δραγοῦμη).

20. ΑΔ 19 (1964) : Χρονικά, σ. 426.

Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἀνεσκάφησαν δύο ἀπλῶς εἰς τὸ χῶμα ἐσκαμμένοι τάφοι με κατεύθυνσιν ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ. Αἱ κεφαλαὶ τῶν νεκρῶν ἦσαν πρὸς ΝΔ., αἱ δὲ χεῖρες ἐκατέρωθεν τοῦ κορμοῦ.

Οἱ τάφοι εὑρίσκοντο ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν τῆς οἰκίας τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἐπὶ κατεστραμμένον ἀσφαοῦς ἀρχαίου τοίχου. Σημειοῦται ἐνταῦθα, ὅτι παλαιότερον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς «Ψαροπούλας», ἦτοι ΝΔ. τοῦ οἰκοπέδου Βομβύλα, εἶχεν εὑρεθῆ σκελετὸς ἐντὸς ἄμμου.

Οἰκόπεδον Ἄϊσῆ Σεκίπ (παρὰ τὴν ὁδὸν Ἄλεξάνδρου Διάκου).

Ἐντὸς τοῦ ὡς ἄνω οἰκοπέδου ἀνεσκάφησαν λείψανα ὁδοστρωμάτων, ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. ὁδὸν Ρ3α, ἥτις κατὰ τὸ 1960 ἀνεσκάφη ἀνατολικότερον, εἰς τὸ οἰκόπεδον Σολούνια, ὑπὸ τὸ ξενοδοχεῖον «Δελφίνι»²¹.

Οἰκόπεδον Ροῦσσου

(Νοτίως τοῦ κτηρίου τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας).

Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου κατὰ τὴν γενομένην ἀνασκαφὴν εὑρέθησαν ἐντελῶς σχεδὸν κατεστραμμένοι τοῖχοι, ἀνήκοντες εἰς ἀρχαίαν οἰκοδομήν.

ΔΥΤΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΕΩΣ

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἠρευνήθησαν πέντε κυρίως θέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψαν τὰ κάτωθι:

Οἰκόπεδον Ζοχρά Νταβράν

Ὅριζεται μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Θεμ. Σοφούλη καὶ τῆς ἀνατολικῶς ταύτης ἰδιωτικῆς ὁδοῦ καὶ τῆς καθέτως πρὸς ταύτας ὁδοῦ Χεμάρας. Εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦτο ἡ ἐσκαφὴ ἐφθασεν εἰς βάθος 2.50 μ. περίπου καὶ ἠρευνήθη γωνία ἀρχαίου κτηρίου παρὰ τὴν γωνίαν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ27α ἀπὸ Β. πρὸς Ν.²².

Τὸ ἀρχαῖον κτήριο

Ἐκ τοῦ εἰς τὴν θέσιν ταύτην μεγάλου κτηρίου κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασκαφῆ κυρίως μέρος τοῦ νοτίου παραοἴου τοίχου καὶ ἡ θεμελίωσις τοῦ πρὸς τοῦτον συνδεομένου ἀνατολικοῦ παραοἴου τοίχου.

Ὁ νότιος τοίχος ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν θεμελίωσιν αὐτοῦ εἰς μήκος 9. μ. περίπου, ὃ δὲ ἐπ'

αὐτοῦ βαίνων πρώτος δόμος εἰς μήκος 5.50 μ. περίπου, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ἐκ δὲ τοῦ τρίτου δόμου μόνον μία λιθοπλίνθος τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος (Πί ν. 748 β). Τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη ἡ θεμελίωσις εἰς μήκος 8 μ. περίπου.

Αἱ θεμελιώσεις ἀμφοτέρων τῶν τοίχων ἀπετελοῦντο ἐκ μεγάλων σχεδὸν κανονικῶν λιθοπλίνθων κατὰ μήκος τεθειμένον καὶ ἐδραζομένων ἐπὶ τῶν πλατειῶν πλευρῶν. Τὸ τμήμα τῆς ἀνωδομῆς ἀπετελεῖτο ἐκ παρομοίων λιθοπλίνθων κατὰ μήκος τεθειμένον καὶ ἐρειδομένων ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν. Ἡ θεμελίωσις τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ κτηρίου ἀπετελεῖτο ἐξ ὀκτῶ λιθοπλίνθων, τοῦ δὲ ἀνατολικοῦ ἐξ ἑπτὰ, τῆς γωνιαίας δις μετρομένης.

Ὁ πρώτος δόμος διέσφρε πέντε λιθοπλίνθους. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθη παρομοία θεμελίωσις τοίχου βαίνοντος ἀπὸ Β. πρὸς Ν. (Πί ν. 748 α), καθέτως ἐπὶ τὸν νότιον τοῖχον καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς παρεῖδς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει θύρα ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ κατωφλίου (Πί ν. 748 β), καταλαμβάνοντος κατὰ τι περισσώτερον τοῦ ὕψους τοῦ ἡμίσεος τοῦ πρώτου δόμου καὶ τμήματος τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος. Μήκος κατωφλίου 1.10, σφζόμενον ὕψος παραστάδος 0,85 μ. Πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας, ἐπὶ τῆς παραστάδος ὑπῆρχεν ἐγκοπὴ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ξυλίνου στηρίγματος τοῦ θυρώματος, ἐπὶ δὲ τοῦ κατωφλίου λάξευσις πρὸς ἐλευθέραν κίνησιν τῶν θυροφύλλων μόνον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν νοτίαν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ κατωφλίου καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα αὐτοῦ διεσφάζετο συμφυῆς προεξοχὴ τῆς λιθοπλίνθου 0,50 x 0,40 μ. Ἐπίσης εἰς τὴν θέσιν ταύτην προεξείχον περισσώτερον καὶ αἱ δύο λιθοπλίνθοι τῆς θεμελιώσεως (Πί ν. 748 β).

Οἰκόπεδον Ἀντωνίου Μαυρῆ (ἀνατολικῶς ναυδρίου Ἀγ. Γεωργίου παρὰ τὴν ὁδὸν Θ. Σοφούλη).

Ἐκ τῆς γενομένης ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ἀπεκαλύφθησαν ἀσαφῆ λείψανα μᾶλλον νεωτέρων οἰκοδομημάτων καὶ πῆλινος ἀγωγός, ἀνήκοντα εἰς τὴν πρὸς Ν. συνέχισιν τῆς ὁδοῦ Ρ27α, ἥτις ἐμελετήθη εἰς τὸ ἀνατὲρ οἰκόπεδον Ζ. Νταβράν.

Οἰκόπεδον Ἰωάννου Κοζᾶ

(Εὑρίσκεται παρὰ τὴν ὁδὸν Παύλου Μελά).

Ἐν ἀρχῇ σημειοῦται, ὅτι σχεδὸν συγχρόνως μετὰ τὴν ἐν τῷ οἰκοπέδῳ τούτῳ ἀνασκαφικὴν ἐρευναν, ἠρευνήθησαν ἐν μέρει τὰ ὀλίγα δυτικότερον κεί-

21. Ἄ. Ὀρλάνδου, Τὸ Ἔργον 1960, σ. 199.

22. ΠΑΕ 1956, σ. 215 κ.έ.

μενα οικόπεδα *Σωτρίλλη* και *Ἀσπράκη* και ἐγένετο ἑναρξίς ἐρευνης εἰς τὸ ΝΑ. κείμενον οἰκόπεδον Μενεξελλῆ παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Παύλου Μελά και Διαγοριδῶν.

Γενικῶς εἰς ἅπαντα τὰ ὡς ἄνω οἰκόπεδα και εἰς βάθος, ἀκολουθοῦν τὴν πρὸς Α. φυσικὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους, μικρότερον μὲν εἰς τὰ δυτικά, ἦτοι Σωτρίλλη και Ἀσπράκη, περίπου 0,69 μ., και μεγαλύτερον εἰς τὸ ἀνατολικότερον οἰκόπεδον Μενεξελλῆ, περίπου 1.45 μ., ἀπεκαλύφθη λεπτή στρώσις ἀποτελομένη ἐκ πατημένης γῆς, περιεχούσης κυρίως εἰς τὰ οἰκόπεδα Κοζᾶ και Μενεξελλῆ ἐλάχιστα δστρακα.

Διὰ τῆς στρώσεως ταύτης, ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Κοζᾶ, διήρχοντο πῆλινιοι ἀγωγοί (Πί ν. 749 α). Ἐν ἀρχῇ ἐνομίσθη, ὅτι οἱ ἀγωγοί οὗτοι ἀνήκον εἰς ἀρχαίαν ὁδὸν παράλληλον τῆς ὁδοῦ Ρ15 (ὁδὸς Διαγοριδῶν), τῆς ἀποστάσεώς των ἀπὸ τοῦ ἄξονος αὐτῆς οὔσης περίπου 33 μ.

Προϊούσης τῆς ἀνασκαφῆς, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου Κοζᾶ και εἰς ἀπόστασιν 57 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ ρείθρου τοῦ βορείου πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ Διαγοριδῶν και ἀπὸ βάθους 1.20 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ οἰκοπέδου, τοίχος κατευθύνσεως ἀπὸ Α. πρὸς Δ. πᾶχ. 1.50 και ὕψ. 1.30 μ., ἀποτελούμενος ἐξ ἀκανόνιστων λίθων. Ὁ τοίχος οὗτος ἦτο ἐκτισμένος ἐντὸς τοῦ συνήθως εἰς Ρόδον ἀπαντῶντος ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν ἐρυθροῦ ἀργιλωδούς χῶματος, περιέχοντος μικροῦς χάλικας, τὸ ὅποιον ἐξετείνετο καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ οἰκοπέδου Κοζᾶ.

Παρὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τοῦ οἰκοπέδου και εἰς τὸ βάθος περίπου τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου, ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ ἐρυθροῦ ἀργιλωδούς χῶματος, τὸ ἐν Πί ν. 749 β πῶρινον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος μετὰ λεπτῶν κονιαμάτων, ἐκ γεισώματος ἀρχαίου κτηρίου, διαστάσεων 1.15 x 0,63 x 0,40 μ., και ἐπὶ λαρτίου λίθου ἀλφαβητικῆ ἐπιγραφῆ ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ἐπίσης εἰς ἀπόστασιν 0,63 μ. βορείως τῆς βορείως παρειάς τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ τοίχου, και κατὰ τὸ ὕψος τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτοῦ, ἀνευρέθη ἀνεπίγραφον ἄνω τμήμα βάσεως ἀνδριάντος, κατὰ τὸ νότιον δὲ ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου ἀπεκαλύφθη ἀνεπίγραφον τμήμα βάθρου ἐκ λαρτίου λίθου. Τέλος ἐντὸς τῶν χωμάτων, τὰ ὅποια εἶχον ἀναπεταθῆ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς, ἀνευρέθη κυλινδρική ἐνεπίγραφος βάσις. Πῶρινα ἐξ ἄλλου λιθόπλινθοι, τινὲς μετὰ κονιαμάτων, εὑρέθησαν διάσπαρτοι ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

Ἡ τελικὴ ἐντύπωσις, ἡ ὅποια ἐνισχύεται και ἐκ τῆς γειτνιασεως πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν ἱερῶν

τῆς Ἀκροπόλεως και ἐκ τῆς εὑρέσεως και τεμαχίων ἐνεπιγράφων λίθων, εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ τμήματος ἱεροῦ, τὸ Β. ὄριον τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ὁ εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ οἰκοπέδου, κατὰ τὸ τμήμα τῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ, ἀποκαλυφθεὶς τοίχος. Τὸ ἱερὸν τοῦτο, κατὰ τὸ ἐρευνηθὲν μέρος ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Κοζᾶ, ἦτο σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν κατεστραμμένον, ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφικῶν στοιχείων συνάγεται, ὅτι ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐξετείνετο τοῦλάχιστον μέχρι τῶν μέσων αυτοκρατορικῶν χρόνων.

Ἐπίσης κατὰ τὸ παρὸν ἔτος συνεχίσθη εἰς μεγαλύτεραν ἔκτασιν, ἀφ' ἐνός μὲν ἡ ἀποχωμάτωσις διὰ μηχανικῶν μέσων εἰς τὸν νοτίως πρὸ τοῦ τέρματος τῆς ὁδοῦ Πίνδου χώρον, ὅπου τὰ οἰκόπεδα Παπασταμάτη - Ἀθανασιάδη - Φραγκεσκᾶκη, και ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ ἐνός μεγάλου αἰθρίου μετὰ τῆς ἐντὸς αὐτοῦ δεξαμενῆς και τριῶν περὶ αὐτὸ φκοδομημένων χώρων. Ἐπειδὴ ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίζεται και κατὰ τὸ παρὸν ἔτος 1965, τὰ τελικὰ συμπεράσματα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δημοσιευθοῦν ἀκόμη. Πάντως ἀναφέρεται ἁπλῶς ἐνταῦθα, ὅτι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς δεξαμενῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὑρέθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἡ κεφαλὴ τοῦ Αὐγούστου²³, εὑρέθησαν ἡ ἐν Πί ν. 750 α μαρμαρινὴ κεφαλὴ Ἡρακλέους, ἡ ἐπίσης ἐν Πί ν. 750 β γυναικεία μαρμαρινὴ κεφαλὴ, τὸ μαρμάρινον ἀκέφαλον τεμάχιον καθημένου ἐπὶ βράχου Σατύρου (Πί ν. 751 α) και ὁ ἀκέφαλος κορμὸς ἀνακεκλιμένης μορφῆς (Πί ν. 751 β).

Τέλος, κατὰ τὸν καθαρισμὸν φρέατος εὑρεθέντος κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δήμου κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ Κέννεντυ, εὑρέθη τμήμα μαρμαρινῆς πλακὸς μετὰ λίαν κατεστραμμένου και δυσαναγνώστου ψηφίσματος ὑστεροκλασσικῶν πιθανῶς χρόνων.

ΤΜΗΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ

Κατὰ τὰς ἐφετεινὰς ἀνασκαφὰς ἀπεκαλύφθησαν δύο τμήματα τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας Ρόδου κατὰ τὸ βορειότερον και νοτιώτερον μέρος αὐτῆς.

Οἰκόπεδον Μυλωνᾶ

(Εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου και Ξενοδοχείου τῶν Ρόδων).

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελιῶν πρὸς οἰκοδομησιν τοῦ ξενοδοχείου Μυλωνᾶ και εἰς ἀπόστασιν 11.10 μ. ἀπὸ τοῦ ρείθρου τοῦ νοτίου πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ ταύτης, ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 12.20 μ., συνεχιζόμενον πρὸς Α. και Δ. ὑπὸ τὰς ἐπιχώσεις,

²³ Κ. Φατούρου ἐν ΑΔ 19 (1964) : Χρονικά, σ. 465. Ὁ Αὐγούστος εἰκονίζεται ἐν Πίν. 547 β.

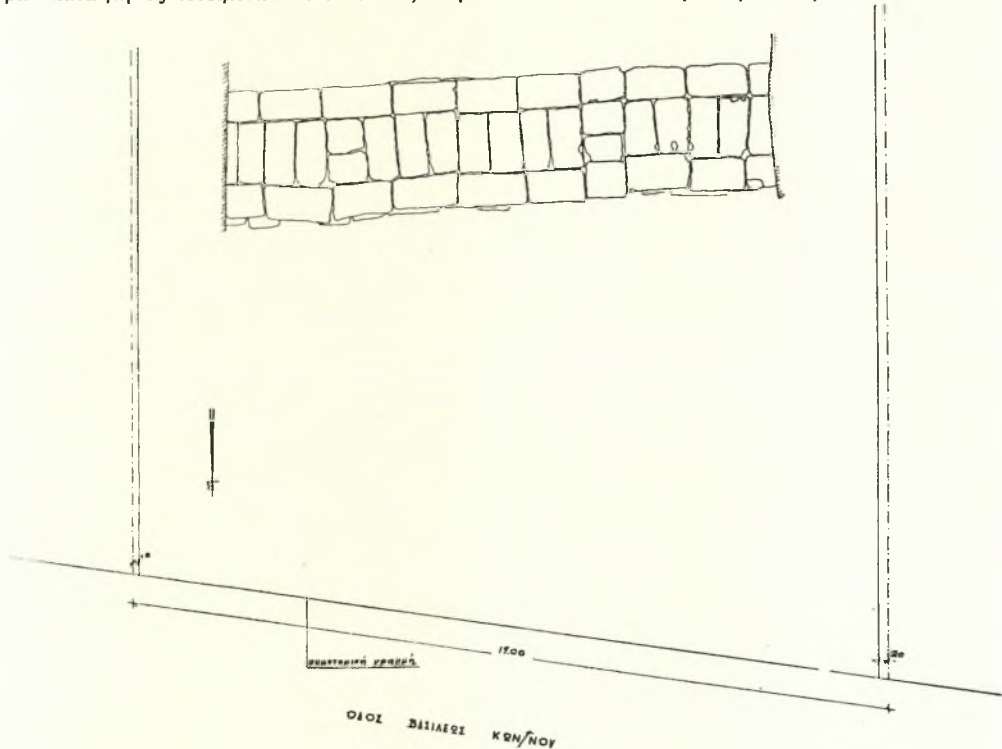
τιμήμα τῆς θεμελιώσεως τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς Ρόδου (Πί ν. 752 α). Ἡ κατεύθυνσις τοῦ τμήματος τούτου εἶναι ἀπὸ Α.-ΝΑ. πρὸς Δ.-ΒΔ., μετ' ἀποκλίσεως 8° ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ ὀρίζοντος (Σχ ἐ δ. 7).

Τὸ τεῖχος ἀπεκαλύφθη εἰς ὕψος δύο δόμων, ἔχει δὲ διαστάσεις: πλ. 2.70 μ. περίπου καὶ ὕψ. δευτέρου δόμου 0,45 μ. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν κατὰ μήκος τεθειμένων λιθοπλίνθων, τὸ με-

ή σχέσις τῶν ὁποίων πρὸς τὰ παρακείμενα τμήματα τοῦ ἀρχαίου τείχους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ. Ἡ ἀνασκαφὴ λόγῳ τῆς ὑπερκειμένης κεντρικῆς ὀδικῆς ἀρτηρίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπεκταθῇ εἰς πλάτος.

Οἰκόπεδον Ἡλία Ἀρβανίτη

(Ἐδρίσκεται ἐπὶ παρόδου τῆς ὁδοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἀριθ. 24).

Σχῆδ. 7. Ἀνασκαφὴ τμήματος τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς Ρόδου εἰς οἰκόπεδον Μυλωνᾶ

ταξὺ τῶν ὁποίων διάστημα κατέχουν κατὰ πλάτος τεθειμένοι λιθοπλίνθοι. Ἡ ἐσωτερικὴ, ἥτοι ἡ νοτιὰ πλευρά, φέρει ἕξερρον περιταίνιον κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰταλοκρατίας ἀνεσκάφη ἀνατολικώτερον πρὸ τοῦ «Ἐθνικοῦ Θεάτρου» ἕτερον τμήμα τοῦ ἀρχαίου τείχους²⁴, τοῦ ὁποίου ἡ συνέχισις εἶναι τὸ παρὸν.

Μεταξὺ τοῦ τεμένου τοῦ Μουράτ Ρεῖς καὶ τοῦ πρὸ τοῦ «Ἐθνικοῦ Θεάτρου» τείχους, κατὰ τὴν τοποθέτησιν ἀποχευτικῶν σωλῆνων ἀπεκαλύφθησαν εἰς κανονικὴν διάταξιν, ἀλλὰ κατὰ ἐντελῶς διαφορετικὰς κατευθύνσεις, λιθοπλίνθοι,

Τὸ τμήμα τοῦ ἀρχαίου τείχους ἐδρέθη ὑπὸ οἰκίαν τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 60 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Ἐπειδὴ ἡ ἀνασκαφὴ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐπεκταθῇ εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ οἰκοπέδου, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ τείχους, διότι τοῦτο ἔκτείνεται πρὸς Ν. καὶ Δ. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου διαταχθεῖσαν ἀπαλοτριῶσιν τοῦ ἀκινήτου καὶ τὴν κατεδάφισιν τῆς ἐκεῖ οἰκίας, θὰ διευκρινισθῇ, περὶ ποίου ἀκριβῶς τμήματος τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας Ρόδου πρόκειται, διότι ἡ σύνθετος διάταξις τῶν παροπλίνθων παρέχει κατ' ἀρχὰς τὴν ἐντύπωσιν πύργου. Πάντως τοῦτο μόνον σημειοῦται ἐνταῦθα, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ

24. L. Laurenzi, Memorie F.E.R.T. II σ. 35 κ.έ. πίν. XXX, I.

τείχους εδρίσκεται μεταξύ εκείνου τοῦ τέρματος τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ27 πρὸς Δ. καὶ τοῦ ἄλλου παρὰ τὸ νότιον τέρμα τῆς ὁδοῦ Ρ30α²⁵ πρὸς Α. καὶ ὅτι πρὸς Ν. αὐτοῦ, ἦτο πρὸς τὸ ἔκτος τῶν τειχῶν μέρος, ὑπάρχει κατοφέρεια. Τὸ παρὸν τμήμα τοῦ τείχους εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ὀφρύος πρᾶνοϋς, τὸ ὁποῖον ἐξικνεῖται πρὸς Δ. σχεδὸν μέχρι τῆς Ἀκροπόλεως.

Εἰς τὴν ἐντὸς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν πόλιν

Ἦρχισεν εὐρεῖα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τῶν κατεστραμμένων ὀθωμανικῶν λουτρῶν παρὰ τὰς ὁδοὺς Ἀπελλοῦ καὶ Εὐδήμου.

Ἐπίσης συνεχίσθη ἡ ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Μαχμοῦτ Χασάπογλου, παρὰ τὴν ὁδὸν Πλάτωνος, κατὰ τὸ ἔτος 1963 ἀρξαμένη ἀνασκαφῆ.

Ἀμφότεραι αἱ ὡς ἄνω ἀνασκαφαὶ συνεχίζονται καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος 1965.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ Εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων τειχῶν ΠΕΡΙΟΧΗΝ

Νοτία περιοχὴ

Οἰκόπεδον Νικ. Πανάγου

(Εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέρματος τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφοῦλη, ἔναντι τοῦ ἐκεῖ καφενεῖου). Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου, κειμένου 4 περίπου μ. ὑπὸ τὸ κατὰστρωμα τῆς ὁδοῦ Θ. Σοφοῦλη, κατὰ τὴν γενομένην ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἀπεκαλύφθησαν λείψανα τοίχων ἀρχαίου κτίσματος. Ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ προσανατολισμὸς τῶν τοίχων τούτων παρουσίαζε περίπου 30° δυτικὴν ἀπόκλισιν, συμπεραίνεται, ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο εὑρίσκειτο ἐκτὸς τοῦ ἀρχαίου τείχους.

Ἐκ τῶν ἀσαφῶν λειψάνων τοῦ ἀρχαίου κτίσματος δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ χρονολόγησις αὐτοῦ. Εἰς τὸν Πί ν. 752 β παρέχεται δεῖγμα τοιχοποιΐας χρονολογουμένης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας ἐποχῆν.

Οἰκόπεδον Χριστοδοῦλου

Δυτικῶς τῆς ὁδοῦ Γαριβάλδη καὶ ἀμέσως νοτίως τοῦ οἰκοπέδου Ἡλία Ἀρβανίτη ἀνεσκάφησαν λείψανα κτιστοῦ ἀγωγοῦ ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.

Οἰκόπεδον Παπαβασιλείου

Παρὰ τὴν ἀπὸ Ἀγίου Ἰωάννου πρὸς Ροδίνι παλαιὰν ὁδὸν τῆς Τουρκοκρατίας ἀνεσκάφη ἀποχευτικὸν σύστημα καὶ δεξαμενὴ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας.

25. ΑΜ 73 (1958), πίν. III.

Ἀνατολικὴ περιοχὴ

Περίβολος ἐντὸς ἐργοστασίου Δ.Ε.Η.

Ἐν ἀρχῇ σημειοῦται, ὅτι κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελιῶν πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ἐργοστασίου ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας τῆς Δ.Ε.Η. ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς πόλεως κατὰ τὴν νοτίαν προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Αὐστραλίας, εἶχε περισυλλεγῆ μέγα πλῆθος ὀστράκων, λύχνων κ.λ.π. εὑρεθὲν ἐντὸς τῆς ἄμμου, δὲν εἶχον ὅμως διαπιστωθῆ ἴχνη οἰκοδομικά.

Ἐν ἔτει 1957 ἐξ ἄλλου, εἰς τὸν ὀλίγῳ βορειοανατολικώτερον χώρον, ὅπου ἐκτίσθησαν αἱ ἐργατικαὶ κατοικίαι, χωρὶς νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐντὸς τῆς ἐκτεταμένης ταύτης περιοχῆς²⁶, κατὰ τὴν τοποθέτησιν σωλήνων τοῦ ὑδραγωγείου, ἀνεσκάφησαν τρία θεμέλια ἐσωτερικῶν ὑποστυλωμάτων στέγης μεγάλου οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος, ὅτε ἡ Δ.Ε.Η. προέβη εἰς τὴν διάνοξιν τάφρου, δυτικῶς τοῦ ἐργοστασίου, πρὸς ἀνέγερσιν περιβόλου, ἐγένετο ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου. Κατ' αὐτὴν διεπιστώθη, ὅτι δὲν ὑπῆρχον οἰκοδομικὰ λείψανα, ἀλλὰ μόνον θαλάσσιοι βράχοι καὶ ἄμμος. Εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐπιχώσεις ὑπῆρχον κοινὰ ὀστρακα.

Εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη εὑρίσκετο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι, ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέρθη (σ. 592), ὀλίγῳ βορειότερον διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς πιθανῶς λειψάνων τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ρ36α.

Δυτικὴ περιοχὴ

Οἰκόπεδον ξενοδοχείου Ἀσπράκη

Κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ξενοδοχείου Ἀσπράκη ἐπὶ τῆς ἀκτῆς Μιαούλη, δυτικῶς τοῦ ἐκεῖ μεσαιωνικοῦ μύλου κρατικῆς ἰδιοκτησίας, εὐρέθη μόνον ἄμμος ἄνευ οἰκοδομικοῦ τινος λειψάνου.

Πρέπει νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα, ὅτι καὶ κατὰ τὴν παλαιότερον γενομένην ἐκσκαφὴν εἰς μεγάλην ἔκτασιν πρὸς θεμελίωσιν τοῦ ξενοδοχείου Grand Hotel, νοτιώτερον τοῦ ξενοδοχείου Ἀσπράκη, οὐδὲν οἰκοδομικὸν ἴχνος ἀνεφάνη, τὸ δὲ ἔδαφος ἀπετελεῖτο ἐξ ἱλύος καὶ ἄμμου. Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸν, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἦτις ὀνομάζεται Λίμνη, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρχεν ἔλος.

Οἰκόπεδον Δεσποτάκη

Εὑρίσκεται παρὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τῆς ὁδοῦ 28ης Ὀκτωβρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 70 μ. ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης.

26. ΠΑΕ 1957, σ. 131.

Κατὰ τὴν ἐσκαφὴν πρὸς θεμελίωσιν τοῦ ξενοδοχείου Δεσποτάκη, ἤτις προὐχῶρσεν εἰς βάθος 4 μ. καὶ καθ' ὄλην τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, οὐδὲν οικοδομικὸν ἶχνος ἀνεφάνη, τὸ ἔδαφος δὲ ἀπετελεῖτο μέχρι βάρους 2.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἐκ χώματος, ἀπὸ 2.50 καὶ μέχρι 4 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐξ ἄμμου.

ΝΕΚΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ

Εἰς ὀκτῶ σημεῖα τῆς ἐκτεταμένης νεκροπόλεως Ρόδου ἐγένοντο ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐξ ἀφορμῆς ἰδιωτικῶν ἢ δημοσίων ἔργων.

Χώρος ἀποθηκῶν δημοσίων ἔργων (Τζένιο), ὅπου ἀνεγείρονται λαϊκαὶ κατοικίαι.

Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ χώρου τούτου, ἀνεφάνησαν δύο συστάδες τάφων μία πρὸς Δ. καὶ μία πρὸς Α. Ἡ πρὸς Δ. συστάς ἀπετελεῖτο ἐξ ὀκτῶ λακκοειδῶν τάφων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς παρακείμενοι εἶχον προσανατολισμὸν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι εἶχον προσανατολισμὸν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἄπαντες ἦσαν ἐσκαμμένοι ἐντὸς βράχου καὶ εὐρέθησαν συλημένοι. Ἐξ ἑνὸς τῶν τάφων τούτων προέρχεται ἡ ἐν Πί ν. 753 α ἐπιτυμβία στήλη μετ' ἐπιγραφῆς:

Κοσμία χρηστὰ χαίρε

Ἐντὸς ἄλλου τάφου εὐρέθη ἐρριμμένη ἄλλη, ἡ ἐν Πί ν. 753 γ, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς:

Πολύενκτος Σιδάτας

Ἐπὶ πλεόν εὐρέθησαν θραύσματα βάσεων ἐπιτυμβίων στηλῶν, μία ὀστεοθήκη ἐκ λαρτίου ἄνευ πώματος μετὰ τεσσάρων ληκυθίων. Ὑπόλοιπα σκελετοῦ εὐρέθησαν μόνον εἰς ἓνα τάφον μετὰ δύο ὀξυπυθμένων ἀμοφορίσκων. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς εἶχεν εὐρέθη τὸ κατώτερον τμήμα τῆς ἐν Πί ν. 753 β ἐπιτυμβίας στήλης μετ' ἐπιγραφῆς:

..... Ἀρισ[τ]άρχου
[Ἀρίσ]ταρχος Δημητρίου
[Κ]νυμσαλεῖς

καὶ συνήθης κυλινδρικός βωμὸς μετ' ἐπιγραφῆς:

Ἀριστοκρίτου
Φιλάρχου
Σιλυρίου

Ἡ ἀνατολικὴ συστάς ἀπετέλει ὑπόλοιπον μεγαλύτερου συμπλέγματος τάφων ροδιακῆς ἐταιρείας, ὡς οἱ παλαιότερον ἀνασκαφέντες ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν τάφοι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Ἐκ τοῦ ὄλου συμπλέγματος ἐσώζετο τὸ εἰς τὸν βράχον ἐσκαμμένον παραλληλόγραμμον ἐσωτερικὸν περίγραμμα, διαστάσεων 5 x 2.30 μ., τοῦ

τοπικῶς εἰς ἑλληνιστικούς τάφους τῆς Ρόδου ἀπαντῶντος ἐσωτερικοῦ θαλάμου, ἐκ δὲ τοῦ ὑπολοίπου συγκροτήματος ἐσώζετο μόνον εἰς ὕψος 1.37 μ. ἢ Β. πλευρὰ τοῦ βράχου, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἐσκαμμένοι τρεῖς ταφικοὶ θάλαμοι με ἀμφικλινῆ ἄνω ἀπόκλινσιν, τρεῖς ὑποδοχαὶ ὀστεοθηκῶν. Ἐτέρα ὑποδοχὴ ὀστεοθήκης εὐρέθη εἰς τὸ σφωζόμενον τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (Πί ν. 754 α).

Ἄπαντες οἱ τάφοι ἦσαν συλημένοι, ἐντὸς δὲ τῶν χωμάτων ὑπῆρχον θραύσματα ἁπλῶν ὕδριῶν μετὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος, ὀξυπυθμένων ἀμοφορίσκων ἢ ληκυθίων. Θραύσμα ἐπιτυμβίας στήλης εὐρέθη ἐξ ἄλλου ἐντὸς ἐνὸς τούτων μετ' ἐπιγραφῆς:

..... νικα
..... σια

Παρά τὸν χώρον τούτον εὐρέθη ὀστεοθήκη ἐκ λαρτίου μετ' ἐπιγραφῆς (Πί ν. 754 β):

Ἀλεξικράτης
Ἀλεξικρατεῦς
Καττάβιος

Ἀνατολικότερον καὶ ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου **Μιχαὴλ Καταβαινοῦ** ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα ὁμοίου πρὸς τὸ ἀνωτέρω ταφικοῦ συγκροτήματος, κατεστραμμένου μέχρι τῆς βάσεως. Κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ τὸ ἐσωτερικὸν περίγραμμα αὐτοῦ. Ὁ θάλαμος εἶχε διαστάσεις 3.60 x 1.55 μ., διεκρίνοντο δὲ τὰ ἴχνη τεσσάρων ταφικῶν θαλάμων κατὰ τὴν βορειαν πλευράν, δύο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ ἐνὸς μεγάλου κατὰ τὴν νοτίαν.

Μέρος ἐνὸς λακκοειδοῦς τάφου εὐρέθη ὀλίγη νοτιώτερον τοῦ ὡς ἄνω συγκροτήματος. Καὶ ὁ τάφος οὗτος ἦτο συλημένος.

Ἐντὸς τοῦ ὡς ἄνω οἰκοπέδου εὐρέθησαν τεμάχια ὀστεοθηκῶν, μία βάσις ἐπιτυμβίας στήλης, τὸ ὀπισθεν μέρος μικροῦ μαρμαρίνου λέοντος καὶ τὸ κατώτερον μέρος ἐπιτυμβίας στήλης μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς (Πί ν. 755 α):

[Φι]λανίης
Ἐφεσία
χρηστὰ χαίρε

Εἰς τὴν περιοχὴν **Κιζιλ Τεπέ** ἀνεσκάφησαν ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου **Μιχαὴλ Ζουρούδη** τρεῖς λακκοειδεῖς τάφοι ἐντελῶς κενοί, ἐσκαμμένοι ἐντὸς τοῦ βράχου, καὶ ἀλλεπάλληλοι ταφαὶ ἐντὸς ἀβαθῶν ὕδριῶν, ὑπὲρ δὲ ταῦτας εὐρέθησαν δύο ὀστεοθηκαὶ μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν (Πί ν. 755 β):

Εὐφραιέως

καὶ

Βερενίκης

Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου **Καμπόσα**, βορειότερον τῆς οἰκίας **Διακοσάββα**, ὅπου κατὰ τὸ 1962 ἀνε-

σκάφη ταφικόν συγκρότημα²⁷, ἀπεκαλύφθη σειρά ἐκ τεσσάρων τάφων μέχρι τοῦ ὕψους τῆς γενέσεως τῆς κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἀφαιρέσεως τῆς θολωτῆς στεγάσεως (Πί ν. 756 α). Ἡ κατεύθυνσις τῶν τάφων τούτων ἦτο ἀπὸ Α. πρὸς Δ. Τοίχος ἐκ λιθοπλίνθων ἐκλείει τοὺς τάφους τούτους ἀπὸ Δ., ἐνῶ αἱ ἀπὸ Α. εἰσοδοὶ τῶν ἐκλείοντο διὰ πωρίνων πλακῶν, ἡ ἀνωτέρα τῶν ὁποίων ἦτο τοξωτή. Ἐσωτερικῶς ἔφερον ἴχνη κονιάματος. Μέγιστον σφζόμενον ὕψος 1.45 μ. Ἐσωτερικὸν πλάτος τῶν τάφων 0,90 ἕως 1, ἔσωτερικὸν μήκος τάφων 2.40 μ. περίπου.

Εἰς τὸν πρῶτον ἀπὸ Ν. τάφον ὑπῆρχεν ἓν μολύβδινον φέρετρον, τοῦ ὁποίου τὸ πῶμα ἦτο κατεστραμμένον, ὡς καὶ τμήματα τῶν ἄλλων πλευρῶν ἐντὸς αὐτοῦ ὑπῆρχε χῶμα. Παρ' αὐτὸ εὐρέθησαν ὑπόλοιπα ὀστέων (Πί ν. 756 β).

Ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἀπὸ Ν. τάφου εὐρέθησαν ὀστέα ἐκ πολλῶν σκελετῶν, ληκύθια καὶ χαλκᾶ νομίσματα.

Ἐντὸς τοῦ τρίτου τάφου εὐρέθησαν μικρὰ τεμάχια ἐκ μολύβδινου φερέτρον καὶ μικρὰ θραύσματα ἀσαφῶν κτερισμάτων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ.

Ἐντὸς τοῦ τετάρτου εὐρέθη μόνον ἓν κρανίον καὶ τὰ ἐν Πί ν. 756 γ ἀλαβάστρινα ἀγγεῖα.

Πρὸς Ν. τοῦ οἰκοπέδου Καμπόσα ἀνεσκάφη τὸ, συνεχόμενον πρὸς τὸ προηγούμενον, οἰκόπεδον Κουρμανοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ταφαί. Εἰς μὲν τὸ κατώτερον βραχῶδες μέρος ἀπεκαλύφθησαν δύο λακκοειδεῖς τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς μόνον περιεῖχε σκελετὸν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν ἓν ληκύθιον, μικρὸς ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς καὶ θραύσματα ἑτέρου ἀγγείου. Ὁ ἕτερος τάφος οὐδὲν περιεῖχε.

Ἐπὲρ τοὺς τάφους τούτους ὑπῆρχε μεγάλη ἐπιχώσις. Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ὑπῆρχον οἱ ἐν Πί ν. 757 α τοῖχοι, ἀποτελοῦντες εἶδος προσώψεως μετ' ἀνοιγματος μεταξὺ αὐτῶν (θύρας);. Ἐπὶ θεμελίωσης ἐξ ἀκανονίστων λίθων ὑπῆρχον ἐπιμήκεις λιθόπλινθοι, πλαισιούμεναι ἐκατέρωθεν δι' ἐπιμήκων ἐπίσης παραστάδων. Τὸ μεταξὺ τῆς κάτω λιθοπλίνθου καὶ τῶν ἐκατέρωθεν παραστάδων διάστημα ἐπληροῦτο διὰ πλακοειδῶν ἀκανονίστων λιθοπλίνθων, τὰ περίξ καὶ ἐκατέρωθεν κενὰ τῶν ὁποίων ἐπληροῦντο διὰ βυσμάτων, ἄνευ συνδετικῆς ὕλης. Ἐπὲρ τὴν θύραν ὑπῆρχεν ἡμικατεστραμμένον ἐπιμήκεις ὑπέρθυρον. Πρὸ τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν τοίχων τούτων ὑπῆρχεν ὁ ἐν Πί ν. 757 β κλίβανος. Ἡ πρὸς Α. καὶ Δ. συνέχισις τῶν τοίχων ἦτο κατεστραμμένη.

27. ΑΔ 18 (1963) : Χρονικά, σ. 325.

Ἐπισθεν, ἦτοι πρὸς Ν. τοῦ τοίχου τούτου, εὐρέθησαν λείψανα μεταγενεστέρων ταφῶν ἐντὸς τεθραυσμένων συνήθων ὕδριων. Ἐκ τοῦ χώρου τῶν ταφῶν τούτων διεσφζετο μόνον τμήμα τῆς ΝΑ. γωνίας. Τὸ ἀπετέλει δὲ ἰσόδομος τοίχος εἰς ὕψος δύο δόμων (Πί ν. 758 α).

Γενικὴ ἐντύπωσις εἶναι, ὅτι αἱ νεώτεραι αὐταί ταφαὶ κατέστρεψαν τὰς κάτωθι παλαιότερας.

Οἰκόπεδον Παυλίδη

(Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λίνδου ἔναντι τοῦ ἀριθ. 41).

Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τούτου ἀνεσκάφησαν τέσσαρα συγκροτήματα τάφων. Ἐκ τούτων τὰ δύο εὐρέθησαν βαθύτερον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν καὶ νότιον ἄκρον τοῦ οἰκοπέδου, τὰ ἄλλα δὲ δύο εὐρέθησαν ὑψηλότερον, τὸ ἓν κατὰ τὸ μέσον τοῦ οἰκοπέδου καὶ τὸ ἕτερον κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτοῦ (εἰς τὸν Πί ν. 758 β φαίνονται τὰ τρία συγκροτήματα).

Τὸ κατὰ τὸ μέσον τοῦ οἰκοπέδου ἀνασκαφῆν πρῶτον συγκρότημα τάφων (Πί ν. 759 α) ἀπετελεῖτο ἐκ λίθων εἰς δευτέραν χρήσιν. Παρ' αὐτὸ εὐρέθη βάσις περιφεροῦς βωμοῦ ἐκ λαρτίου λίθου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς (Πί ν. 759 β):

*Εὐκλῆς Σκόρπωνος
Καρπαθιοπολίτις
γυνὰ δὲ
Ἐπιωνκίδα Ἐπιλόκου*

Ἐκτὸς καὶ ἀνατολικότερον τῆς πρώτης θήκης εὐρέθησαν ὕδρια μετ' ὀστέων. Εἰς τὴν πρώτην θήκην ἐξ Α. ὑπῆρχεν ἓν μόνωτον ἀγγεῖον καὶ μία ὕδρια μεταξὺ χωμάτων καὶ κεκαυμένων ὀστέων. Ἡ τελευταία θήκη περιεῖχεν ὀστεοθήκην. Δυτικότερον καὶ ἐκτὸς τοῦ συγκροτήματος εὐρέθησαν τρεῖς ἐνεπίγραφοι τεφροδόχοι, μία ἄνευ ἐπιγραφῆς καὶ θραύσματα τεφροδοχῶν.

Ἐπιγραφαί :

Ἀνδρωνος (Πί ν. 760 α)
Γναίου
Πακωνίου (Πί ν. 760 β)
Ρωμαίου
Ἀρατοφανεῦς
Ἀριστάντακος (Πί ν. 760 γ)
Κατταβίου

Τὸ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν δεύτερον συγκρότημα (Πί ν. 761 α) ἦτο ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ περιεῖχε τρεῖς κανονικὰς θήκας. Ἐντὸς τῆς πρώτης θήκης ὑπῆρχε τετράωτον ἀγγεῖον, μετὰ καλύμματος, περιέχον κεκαυμένα ὀστέα, ὡς ἐπίσης καὶ μόνωτον ἀγγεῖον μετ' ὀστέων καὶ ἓν σκυ-

φοειδές μικρόν ἄγγειον (Πί ν. 761 β). Ὁ δεύτερος τάφος περιεῖχε τεφροδόχην ἐκ λαρτίου λίθου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς (Πί ν. 761 γ):

*Λεωνίδα
Σολέως*

ἐπ' αὐτῆς δὲ ὑπῆρχεν ἀκέραιος ὑάλινος σκύφος.

Ὁ τρίτος τάφος περιεῖχεν ἐπίσης ἐνεπίγραφον τεφροδόχην (Πί ν. 761 δ) μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς:

*Φίλωνος
Φίλωνος
Ἰστανίου*

καθὼς καὶ τετράωτον ἄγγειον μετὰ κεκαυμένων ὀστέων καὶ χονδροειδοῦς πινακίου ἀντὶ πώματος καὶ δύο ὑάλινα ἀλαβαστροειδῆ ἄγγεῖα (Πί ν. 762 α).

Τὸ τρίτον συγκρότημα τῶν τάφων εὐρέθη βαθύτερον τῶν δύο προηγουμένων, ἀμέσως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ δυτικοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ Λίνδου καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν κατεστραμμένων καμαροσκεπῶν τάφων. Οἱ τάφοι οὗτοι οὐδὲν κτέρισμα περιεῖχον.

Τὸ τέταρτον, τέλος, συγκρότημα ἀπετελεῖτο ἐκ δύο κατεστραμμένων ἐπίσης καμαροσκεπῶν τάφων, ἐντὸς τῶν ὁποῖων οὐδὲν εὐρέθη.

Εἰς τὴν τοποθεσίαν Ξηρὰ Βρύση, παρὰ τὸ 11ον χλμ. τῆς ὁδοῦ Ρόδου - Λίνδου καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Αἰκατερίνης Σωτρίλλη, ἀνεσκάφησαν τέσσαρες μεταγενέστεροι τάφοι ἄνευ κτερισμάτων. Ἐκ τούτων οἱ τρεῖς ἦσαν λιθοκτιστοί, προχείρου κατασκευῆς, καὶ ὁ τέταρτος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν δύο σκελετοὶ, εἶχε μεγάλας κεραμίδας κατὰ τὰ τοιχώματα καὶ τὴν κάλυψιν. Πρόκειται περὶ χριστιανικοῦ πιθανῶς νεκροταφείου, καθ' ὅσον αἱ κεφαλαὶ τῶν νεκρῶν ἦσαν πρὸς Δ. καὶ αἱ χεῖρες ἐσταυρωμέναι.

Παρὰ τὸ 8ον χλμ. τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ Ρόδου - Λίνδου πρὸς Κοσκινὸν ἐκαθαρίσθησαν δύο τάφοι συλημένοι, μεγάλων διαστάσεων. Ὁ εἰς τούτων εἶχε μήκος 2.98, ὕψος 1.20 καὶ πλάτος 1 μ. περίπου, ὁ δεύτερος μήκος 3.10, ὕψος 1.25 καὶ πλάτος 1 μ. περίπου. Τὰ ἀνοίγματα τῶν τάφων τούτων ἦσαν ἀπὸ Δ., εἶχον δὲ λαξευθῆ ἐντὸς τοῦ βράχου. Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι οἱ μόνοι καλῶς σφζόμενοι ἀπὸ πολλοὺς ἀνήκοντας εἰς μεγάλην νεκρόπολιν παρὰ τὴν θέσιν ταύτην καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ὁδοῦ, ὡς δεικνύουν ἄπειρα λαξεύματα ἐπὶ τοῦ βράχου. Παρόμοιοι τάφοι ὑπάρχουν καὶ πρὸς Δ. τῆς ὁδοῦ.

Παρὰ τὸ 5ον χλμ. τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εὐρέθη λακ-

κοειδῆς ἐπίσης τάφος ἀμφικλινοῦς στεγάζσεως, ὁ ὁποῖος ἐξωτερικῶς ἐφαίνετο ἄθικτος. Ἐντὸς αὐτοῦ δὲν εὐρέθησαν ὀστᾶ εἰ μὴ μόνον τὰ ἐν Πί ν. 762 β ἄγγεῖα.

Χωρίον Βάτι

Ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου παρὰ τὸ χωρίον Βάτι ἀνεσκάφησαν δύο τάφοι ἀποτελούμενοι ἐκ μεγάλων κεραμίδων. Τὰ κρανία τῶν σκελετῶν εὐρέθησαν πρὸς Δ. καὶ αἱ χεῖρες ἐσταυρωμέναι. Προφανῶς πρόκειται περὶ χριστιανικῶν τάφων.

Γ'. ΛΟΙΠΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ

Ἀκρόπολις Ρόδου

Διὰ χρηματικοῦ ἐντάλματος διατεθέντος ὑπὸ τοῦ Τ.Α.Π. ἐγένετο μετὰ προσοχῆς ἢ κατεδάφισις τῆς παλαιᾶς διωρόφου οἰκίας, ἥτις εὐρίσκετο ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς Πολιέως καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Ρόδου. Ἐντὸς τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου τῆς οἰκίας ταύτης ἀνευρέθησαν μόνον μικρὰ θραύσματα κυρίως ἐκ λαρτίου λίθου προερχόμενα πιθανῶς ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου.

Ἀρχαῖον τεῖχος ἐντὸς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν

Δι' ἐντάλματος τοῦ Τ.Α.Π. ἐγένετο καθαρῖσμός τοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1954 καὶ 1955 ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ ἀρχαίου τειχοῦ τῆς Ρόδου. Ἐκτίσθη περίβολος περὶ αὐτὸ καὶ ἐγένετο ἡ προμήθεια καὶ σύνδεσις τοῦ κιγκλιδώματος, τὸ ὁποῖον ἐλπίζεται, ὅτι θὰ τοποθετηθῆ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Διαμορφώσεις χώρων

Εἰς τὸν παρὰ τὴν ὁδὸν Ἐθελοντῶν Δωδεκανησίων καὶ ὑπὸ τὰ κτήρια τοῦ Ἐπιμελητηρίου Ρόδου καὶ τῶν ξενοδοχείων Σαβῶ καὶ Μόσχου ἀρχαιολογικῶν χώρων κατεσκευάσθησαν τείχη προστασίας καθ' ὅλην τὴν περίμετρον καὶ ἡ κλίμαξ καθόδου πρὸς αὐτὸν.

Παρόμοιαι ἐργασίαι ἤρχισαν καὶ εἰς τὸ παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Στεφάνου Καζούλλη καὶ Βενετοκλέων ὑπὸ τὴν οἰκοδομὴν Χαραλάμπους ἀρχαῖον καὶ εἰς τὴν οἰκίαν Τζερεμέ, ἰδὲ ἀνωτ. σ. 580 κ.ε.

Ἐπίσης ἐξετελέσθησαν ἐργασίαι ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν Μουσείων καὶ λοιπῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς πόλεως Ρόδου.

ΓΡΗΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

*

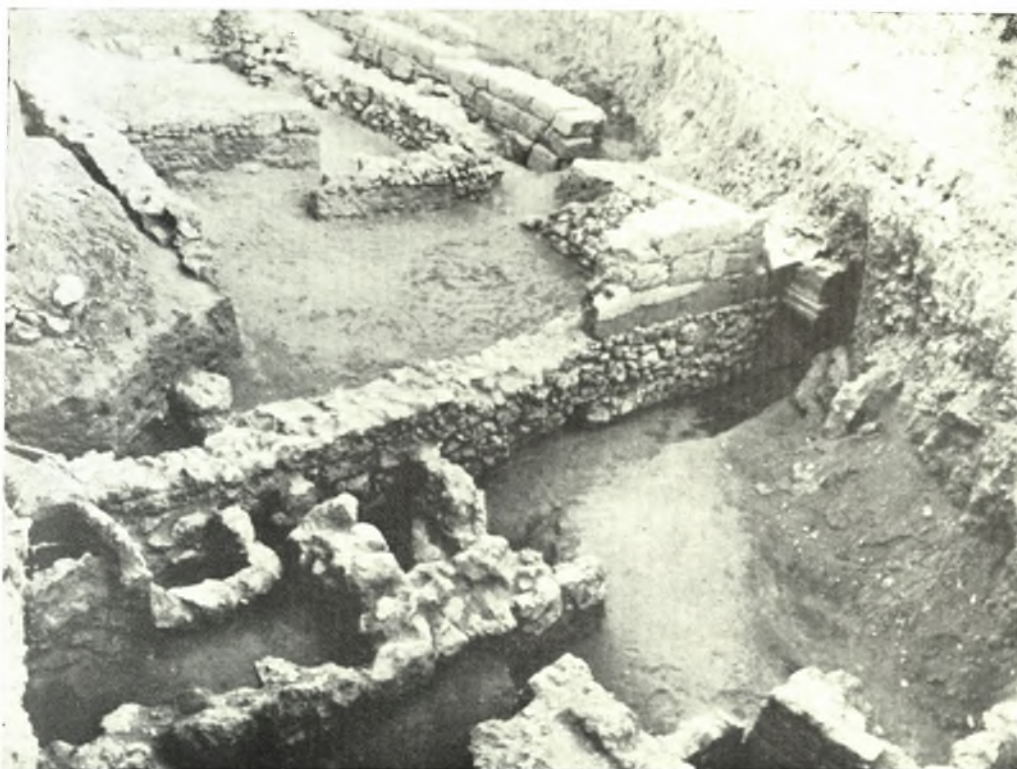

Ρόδος: α. Βωμός Ἀγαθοῦ Δαίμονος, β. Ἡ ἀρχαία ὁδὸς Ρ30α (λήψις ἀπὸ Ν.), γ. Ἡ ἀρχαία ὁδὸς Ρ19α (λήψις ἀπὸ Δ.)

Ρόδος : α. Αναλημματικός τοίχος οδού Ρ30α, β. Γωνιαίον κτήριον διασταυρώσεως αρχαίων οδών Ρ20α και Ρ30α (λήψεις από Β.), γ. Υπόνομος υπό οδόν Ρ28α, δ. Η αρχαία οδός Ρ28α (λήψεις από Α.), ε. Γενική άπομνηνίσαν άνασκαφής οίκοπέδου Κωνσταντινίδη-Κακά

ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ρόδος. Οικόπεδον Κωνσταντινίδη-Κακῆ: α. Λεπτομέρεια τοιχοποιίας ἄρχαιου κτηρίου.
β. Δυτικός τοῖχος ἄρχαιου κτηρίου

Ρόδος, Οικόπεδον Στρατιάη : α. Κεφαλή ειδωλίου, β. Κορμός έλληνηστικου ειδωλίου

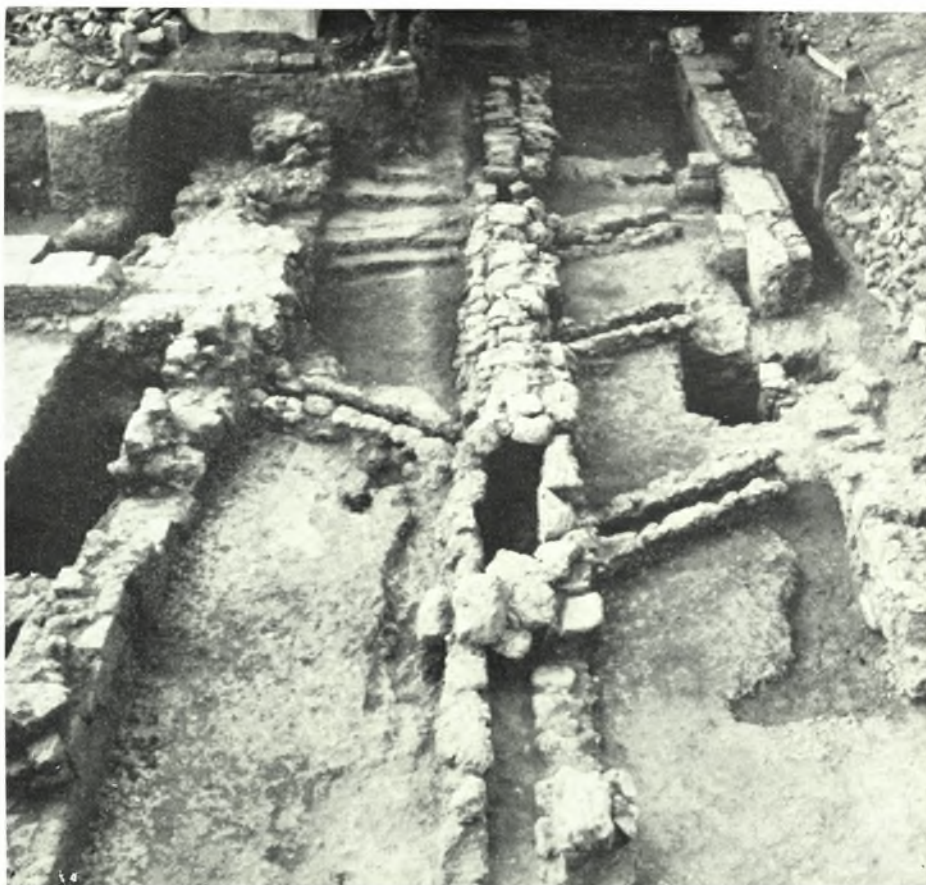
ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΛΟΣ

Ρόδος. Οικόπεδον Τζάπαση: α - β. Μαριέρναι κεφαλαί εκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοπέδου

Γ.Ρ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ρόδος. Οικόπεδον Τσακίρη: α. Ἡ ἀρχαία ὁδὸς Ρ34α (λήψις ἀπὸ Ν.), β. Κατώφλιον θύρας παρὰ τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν Ρ34α

Ρόδος. Οικόπεδον Τσακίρη. Ἀρχαία ὁδὸς Ρ34α: α. Κατώφλιον θύρας, παραστάδες καὶ στόμιον ἀγογῆς ἀρχαίας οἰκίας, β. Ἡ νοτία παραστάς τῆς θύρας τῆς οἰκίας, γ. Λεῖμμα τοιχοποιίας δυτικοῦ τοίχου τῆς ὁδοῦ

Ρόδος : α. Κεφαλή πηλίνου ειδωλίου ελληνιστικής εποχής (μεγαλύτερον τοῦ μεγέθους του) ἐκ τῆς ἐπιτύσεως τῆς ἀρχαίας οἰκίδου Ἀναστασιάδη. Ἀρχαία οἰκία οἴκου Ρ19β

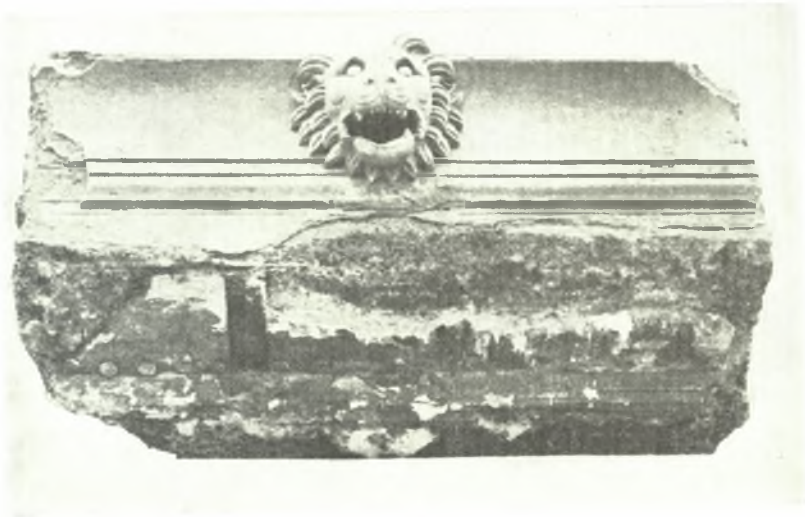
ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ρόδος : α. Άνασκαφή οικόπεδου Καντή. Ή άρχαία όδός Ρ34β. β. Άνασκαφή οικόπεδου Γιασιράνη.
Κτιστός άγωγός πιθανής άρχαίας όδοϋ Ρ36α

Ρόδος : α. Ανασκαφή οικοπέδου Ζογρᾶ Νταβράν. Ἀρχαία οἰκία παρὰ τὰς ὁδοὺς Ρ27α καὶ Ρ13α.
β. Θύρα τῆς ὡς ἄνω οἰκίας

Ρόδος. Ἀνασκαφή οἰκοπέδου Ἰωάννου Κοζᾶ : α. Ἐποψὶς ἀπὸ Δ., β. Τμῆμα πωρίνου γείσου

Ρόδος : α. Κεφαλή Ἡρακλέους ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ οἰκοπέδου Παπασταμάτη, β. Γυναίκα μαρμαρινή κεφαλή

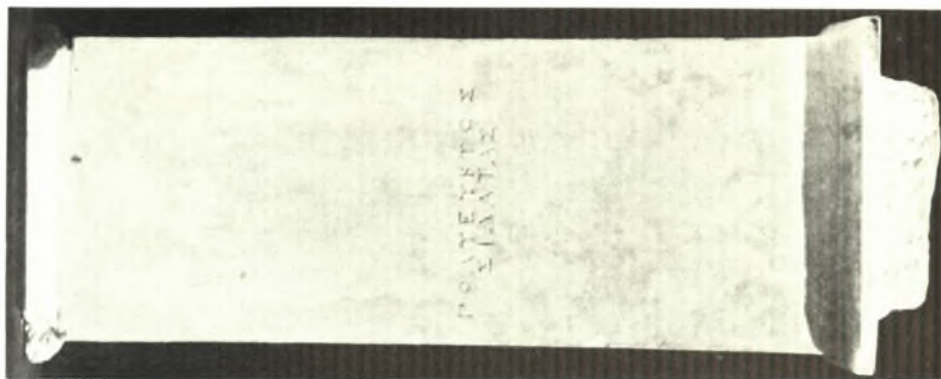
Γ.Ρ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ρόδος: α. Καθήμενος Σίσυρος, β. Άγαλμα άνακεκλιμένης μορφής

Ρόδος : α. Τμήμα του αρχαίου τείχους εις οικόπεδον Μυλωνά. β. Δείγμα τοιχοποιίας εις οικόπεδον Πανάγου

Ρόδος. Ταφικόν συγκρότημα λαϊκῶν κατοικίων : α, γ. Ἐπιτύμβια στήλαι, β. Τμήμα ἐπιτύμβιας στήλης

ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

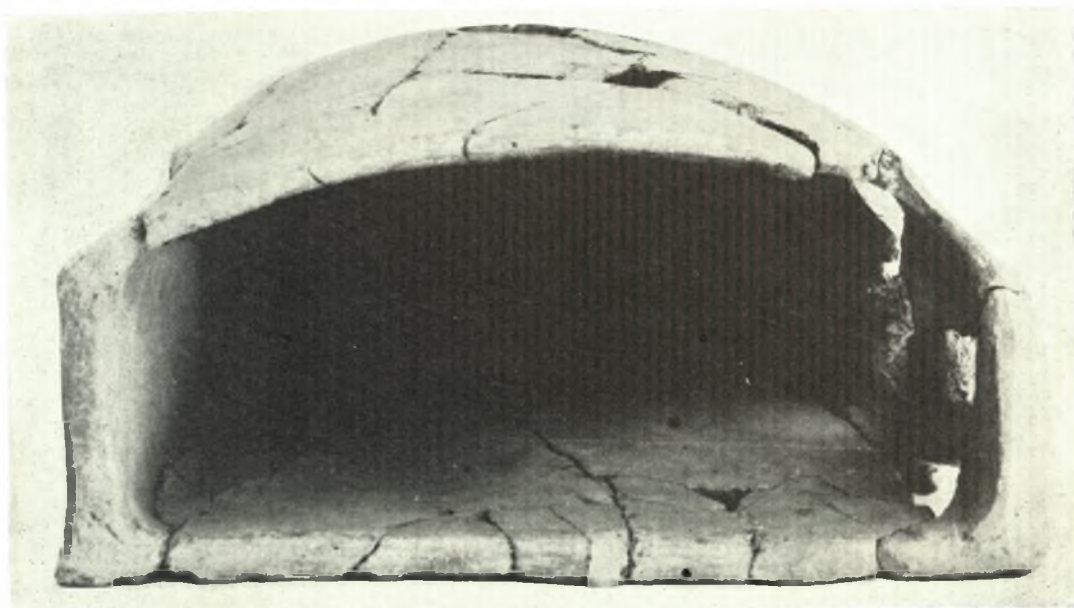
Ρόδος: α. Τὸ ταφικὸν συγκρότημα παρά τὰς λαϊκὰς κατοικίας, β. Ὅστεοθήκη ἐκ τοῦ ἰδίου ταφικοῦ συγκροτήματος

Ρόδος: α. Τμήμα επιτομβίας στήλης ἐκ τοῦ οἰκοπέδου Καταβαινοῦ, β. Ὄστεοθήκη ἐκ Κιζιλ Τεπέ

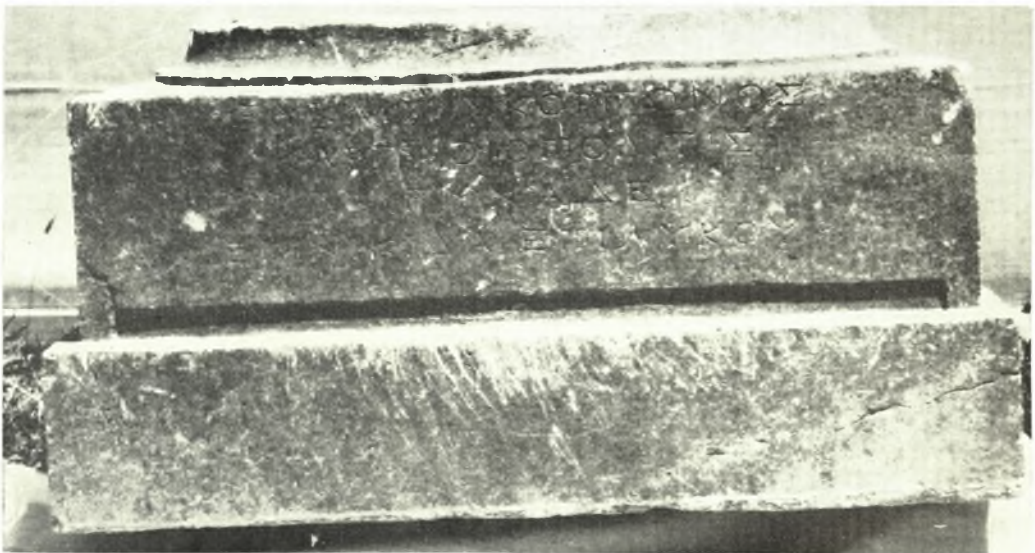
Ρόδος. Οικόπεδον Καμπόσα: α. Συγκρότημα τάφων, β. Ὁ πρῶτος τάφος, γ. Ἐλαβάστρινα ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τετάρτου τάφου

Ρόδος. Οικόπεδον Κουρμανού : α. Τοίχος του συγκροτήματος τάφων,
β. Κλίβανος εκ του ταφικού συγκροτήματος

Ρόδος : α. Τοίχος ταφικού συγκροτήματος εις οικόπεδον Κουρμανού, β. Άνασκαφή οικόπεδου Παυλίδη επί της οδού Λίνδου»

Ρόδος. Οικόπεδον Παυλίδη : α. Πρῶτον ταφικὸν συγκρότημα, β. Ἐνεπίγραφος βᾶσις βομοῦ

Ρόδος, Οικόπεδον Παυλίδη : α - γ. Ὀστεοθήκη

Ρόδος. Οικόπεδον Παυλίδη. Δεύτερον ταφικόν συγκρότημα : α. Τὸ ταφικόν συγκρότημα, β. Ἄγγεια ἐκ τῆς πρώτης θήκης, γ. Ὄστεοθήκη ἐκ τοῦ δευτέρου τάφου, δ. Ὄστεοθήκη ἐκ τοῦ τρίτου τάφου

Ρόδος: α. Ἄγγεϊα ἐκ τοῦ τρίτου τάφου τοῦ δευτέρου ταφικοῦ συγκροτήματος εἰς οἰκόπεδον Παυλίδη,
β. Ἄγγεϊα ἐκ τάφου παρά τὸ πέμπτον χλμ. τῆς ὁδοῦ Ρόδου - Λίνδου

Ρόδος : Ψηφιδωτόν ἔμβλημα ἐξ ἀρχαίας οἰκίας

ΓΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ